

Milena Nurminen

**ASiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovitte-
lu Oulun käräjä-
oikeudessa**

ASiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovitte lu Oulun käräjä- oikeudessa

Milena Nurminen
Opinnäytetyö
Kevät 2014
Liiketalouden koulutusohjelma
Oulun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun ammattikorkeakoulu

Liiketalouden koulutusohjelma, oikeuden ja hallinnon suuntautumisvaihtoehto

Tekijä: Milena Nurminen

Opinnäytetyön nimi: Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu Oulun käräjäoikeudessa

Työn ohjaaja: Katja Sankala

Työn valmistumislukukausi ja -vuosi: Kevät 2014

Sivumäärä: 50 + 4

Oulun käräjäoikeus on ollut mukana 1.1.2011 alkaneessa asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun kokeilussa yhtenä neljästä käräjäoikeudesta. Myöhemmin kokeiluun liittyi vielä seitsemän uutta käräjäoikeutta. Asiantuntija-avusteisessa tuomioistuinsovittelussa sovittellaan lapsen huoltoon, tapaamisoikeuteen ja elatukseen liittyviä asioita. Kyseinen sovittelumenettely on valtakunnallistettu 1.5.2014. Opinnäytetyön tarkoituksena on ollut selvittää, mitä asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu on ja miksi tällainen sovittelumenettely on otettu käyttöön. Lisäksi opinnäytetyössä tarkastellaan, miten sovittelu käytännössä etenee ja kuinka vanhempien on mahdollista päästä sovitteluun. Tarkoituksena on ollut selvittää myös, millaiseksi lapsiasioiden käsittelyvaihtoehtoksi tämä sovittelumenettely on Oulun käräjäoikeudessa koettu. Oulun käräjäoikeus toimii opinnäytetyön toimeksiantajana.

Tutkimusmenetelmänä opinnäytetyössä on lainoppi. Selvitettäviin aiheisiin on etsitty vastauksia sovitteluun ja lapsen huoltoon liittyvistä laeista, oikeuskirjallisuudesta ja oikeusministeriön julkaisuista. Lisäksi lähteinä on käytetty opinnäytetyöprosessin aikana annettua hallituksen esitystä ja eduskunnan vastausta menettelyn valtakunnallistamisesta, jonka pohjalta toteutettiin 1.5.2014 voimaantulleita lakimuutoksia. Opinnäytetyö on laadullinen tutkimus, jossa teorian lisäksi tietoa on kerätty myös teemahaastattelujen avulla. Opinnäytetyöhön on haastateltu sovittelijana toimivaa käräjätuomaria sekä asiantuntija-avustajana toimivaa perheneuvolassa työskentelevää psykologia. Haastattelujen avulla on selvitetty muun muassa sitä, miten asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu on otettu Oulussa vastaan ja mitä siitä työntekijöiden keskuudessa ajatellaan.

Huoltoriidan tai muun riitaisen lapsiasian käsittely käräjäoikeudessa voi olla hyvin pitkä ja raskas prosessi niin vanhemmille kuin lapsellekin. Asiantuntija-avusteisella tuomioistuinsovittelulla on tarkoitus saada lapsiasioiden käsittelyaikoja käräjäoikeudessa lyhennettyä ja auttaa vanhempia pääsemään sopuisampaan ja pysyvämpään lopputulokseen. Tarkoituksena on, että vanhemmat itse ratkaisevat riitaisen asian ja pääsevät molempia osapuolia tyydyttävään sopimukseen, johon he molemmat voivat sitoutua. Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu on kasvattanut suosiotaan vuosi vuodelta. Soviteltavien asioiden lukumäärä on ollut vuosittain kasvussa ja siitä saatu palaute on ollut oikeusministeriön toteuttaman kyselyn ja tätä opinnäytetyötä varten toteutettujen haastattelujen mukaan positiivista. Sovintoon on päästy suuressa osassa soviteltavia asioita ja tavoitteena ollut käsittelyn joutuisuus on saatu erinomaisesti toteutettua. Oulussa asiantuntija-avusteisesta sovittelusta on katsottu tulevan mahdollisesti jopa pääasiallinen tapa ratkaista käräjäoikeudessa vireille tulevia lapsiasioita. Hyvä aihe uudelle tutkimukselle olisi selvittää, kuinka pysyviä asiantuntija-avusteisessa sovittelussa saadut sovinnot ovat pitkällä aikavälillä olleet.

Asiasanat: tuomioistuinsovittelu, asiantuntija-avustaja, lapsi, huoltoriita, käräjäoikeus, Follo

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree Programme in Business Economics, Option of Law and Administration

Author: Milena Nurminen

Title of thesis: Expert assisted judicial mediation in the District Court of Oulu

Supervisor: Katja Sankala

Term and year when the thesis was submitted: Spring 2014

Number of pages: 50 + 4

The District Court of Oulu has been one of the four District Courts involved in the trial of expert assisted judicial mediation which started 1.1.2011. Later seven more District Courts participated in the trial. The expert assisted judicial mediation deals with matters regarding custody, visiting rights and sustenance of a child. This mediation process has been made national in Finland 1.5.2014. The purpose of this thesis is mainly to clarify what expert assisted judicial mediation is and why this kind of mediation process has been put to use. This thesis also examines how this kind of mediation proceeds in practice and how parents can access this mediation. This thesis has been made in co-operation with The District Court of Oulu.

Answers to these subjects have been searched from laws concerning mediations and custody issues and from the legal literature and releases of Ministry of Justice. Also during the process of writing this thesis the Finnish government gave their proposal and Parliament gave their answer in the matter of harnessing this kind of mediation process in use nationwide. This thesis is a qualitative study which includes theory and collected information from the aftermentioned theme interviews. The written releases concerning this matter have also been important source for this work. In addition with the before mentioned sources a judge of the District Court of Oulu and a psychologist working as an expert assistant have been interviewed. These interviews helped to examine how the expert assisted judicial mediation procedure has been received in Oulu and what employees themselves think about it. Conflicts regarding custody matters or other child related matters can be very long and heavy processes to the parents as to the child. The purpose of expert assisted judicial mediation is to shorten the process and help the parents to reach more satisfactory and long-lasting result. The aim is to have the quarreling parents solve their differences by themselves.

The expert assisted judicial mediation has grown its popularity every year. The number of cases entering the mediation has grown each year and the feedback has been positive. Most of the cases have successfully reached atonement and closure in excellent time. In Oulu the expert assisted judicial mediation is presumably going to be the main procedure of solving District Court custody cases and other child related cases. A great new subject for research would be to examine how well these solutions have worked in a long-term basis.

Keywords: judicial mediation, expert assistant, child, custody issues, District Court, Follo

SISÄLLYS

LYHENTEET	6
1 JOHDANTO	7
2 ASiantuntija-AVUSTEINEN TUOMIOISTUINSOVITTELU	10
2.1 Sovittelu tuomioistuimissa	12
2.1.1 Sovittelun vaikutus oikeudenkäyntiin	13
2.1.2 Vaikutukset käräjäoikeuden työmäärään	15
2.2 Asiantuntija-avusteisen sovittelun tausta ja nykytilanne	16
2.3 Asiantuntija-avusteisen sovittelun tavoitteet	19
2.4 Asiantuntija-avustaja ja tuomari työparina	20
3 SOVITTELUN VAIHEET	23
3.1 Asiantuntija-avusteisen sovittelun edellytykset ja sovittelun aloittaminen	23
3.2 Sovitteluistunto	25
3.3 Sovittelun päättymisen ja sovinnon vahvistaminen	29
4 ASiantuntija-AVUSTEINEN SOVITTELU OULUN KÄRÄJÄOIKEUDESSA	30
4.1 Asiantuntija-avusteinen sovittelu määrällisesti	31
4.1.1 Sovittelun kahden ensimmäisen vuoden kokeilujakso Oulun käräjäoikeudessa	34
4.1.2 Sovittelun kokeilujakson jatkuminen vuoden 2012 jälkeen Oulun käräjäoikeudessa	35
4.2 Asiantuntija-avusteisen sovittelun haasteita	36
4.3 Kokemukset sovittelun onnistumisesta	37
5 JOHTOPÄÄTÖKSET	40
6 POHDINTA	45
LÄHTEET	47
LIITTEET	50

LYHENTEET

EV	Eduskunnan vastaus
HE	Hallituksen esitys
LaVM	Lakivaliokunnan mietintö
LHL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)
TuomioistuinsovitteluL	Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (394/2011)

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni tutkii vuoden 2011 alusta lähtien kokeilussa ollutta ja sittemmin valtakunnallistettua asiantuntija-avusteista tuomioistuinsovittelua, jossa käsitellään lapsiasioiden riitoja. Lisäksi opinnäytetyössäni tutkitaan kokemuksia kyseisestä sovittelusta Oulun käräjäoikeudessa. Oulun käräjäoikeus on yksi neljästä käräjäoikeudesta, joka oli mukana tässä uudessa sovittelumenettelyn kokeilussa sen alusta alkaen. Kokeilujakso aloitettiin 1.1.2011 ja se määrättiin jatkuvaksi 31.12.2012 asti. Kaksivuotisen kokeilujakson jälkeen asiantuntija-avusteista sovittelua jatkettiin 1.5.2014 asti, sillä kyseisen sovittelun suosio riitaisten vanhempien keskuudessa on vuosi vuodelta kasvanut. Kyseinen sovittelu valtakunnallistettiin 1.5.2014, jolloin se aloitettiin kaikissa Suomen käräjäoikeuksissa. Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu on aiheena hyvin tärkeä ja ennen kaikkea ajankohtainen, sillä menettely on uusi ja niin työntekijöiden kuin asiakkaidenkin on tarpeellista saada laajempaa ja syvempää tietoa kyseisestä menettelystä, sen kokemuksista ja tuloksellisuudesta. Kyseinen sovittelu on tilastojen mukaan otettu erittäin hyvin vastaan niin tuomioistuinten kuin asiakkaidenkin puolelta. Sovittelun suosio on joka vuosi kasvanut ja suorat hakemukset sovitteluun ovat myös kasvaneet määrällisesti vuosittain.

Opinnäytetyöni toimeksiantajana on Oulun käräjäoikeus. Oulun käräjäoikeuden tuomiopiiriin kuuluu 13 kuntaa. Oulun käräjäoikeus toimii Oulussa ja Kuusamossa. Käräjäoikeuden tehtävä on antaa oikeusturvaa tuomiopiirissään ratkaisemalla sen käsiteltäväksi saatetut asiat ja siellä ratkaistiin 28 230 asiaa vuonna 2013. Oulun käräjäoikeudessa työskentelee yhteensä noin 90 työntekijää. Laamannina toimii Ville Konsén. (Oikeuslaitos 2010, hakupäivä 20.1.2014; Oulun käräjäoikeus 2014, 14).

Sain idean opinnäytetyön aiheesta Oulun käräjäoikeudesta, jossa olen suorittanut opintoihini kuuluvan harjoittelun ja jonne olen harjoittelun jälkeen työllistynyt. Toimeksiantajan toiveena oli ennen kaikkea selvittää, millainen tuo uusi sovittelu on, miten se on Oulussa onnistunut ja kuinka se on otettu vastaan. Sovittelun parissa työskentelee vain muutama tuomari ja sihteeri, joten asiantuntija-avusteisen sovittelun voidaan katsoa olevan vielä melko tuntematon menettely muiden työntekijöidenkin keskuudessa. Työni toivottiin olevan myös sen tyyppinen, että se voisi toimia ohjeena paitsi uusille työntekijöille myös vanhoille työntekijöille, jotka haluavat perehtyä tähän sovittelumuotoon.

Opinnäytetyön tutkimuskysymykset ovat

1. Mitä asiantuntija-avusteinen sovittelu on ja miksi se on otettu Suomessa käyttöön?
2. Miten sovittelu käytännössä Oulun käräjäoikeudessa etenee ja mitä vanhempien on tehtävä, mikäli he haluavat asiantuntija-avusteiseen sovitteluun?
3. Millaiseksi riitaisten lapsiasioiden käsittelyvaihtoehdoksi asiantuntija-avusteinen sovittelu on Oulun käräjäoikeudessa koettu?

Tutkimusmenetelmänä opinnäytetyössäni on lainoppi ja työ on kvalitatiivinen tutkimus. Työni on rakennettu niin sanotulla vetoketjumallilla, jossa haastatteluista koottu tieto on yhdistetty työn teoriaosuuteen. Haastatteluista ei ole rakennettu erillistä lukua työhön vaan haastattelut toimivat teoriaa täydentävänä lähteenä. Oikeudellisina lähteinä opinnäytetyössä on käytetty lapsioikeutta koskevaa lainsäädäntöä, kuten lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettua lakia (361/1983) ja 21.5.2011 voimaantullutta riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annettua lakia (394/2011), joka käsittelee riita-asioiden ja riitaisten hakemusasioiden sovittelua yleisissä tuomioistuimissa eli tuomioistuinsovittelua. Kyseiseen lakiin on tullut uudistuksia 1.5.2014, jolloin asiantuntija-avusteinen sovittelu valtakunnallistettiin koko Suomeen. Lisäksi lähteinä on käytetty hallituksen esitystä, oikeusministeriön julkaisemia raportteja sekä oikeuskirjallisuutta. Käytettävissäni on ollut myös Oulun käräjäoikeudesta saamani tilastotietoja.

Asiantuntija-avusteisen sovittelun kahden vuoden kokeilujaksoa varten oikeusministeriössä asetettiin ohjausryhmä, jonka tehtävänä oli kokeilun toteuttaminen, seuranta, kehittäminen ja johtopäätösten teko. Seuranta-aikana, 1.1.2011-31.12.2012, saatujen kokemusten perusteella ohjausryhmä laati loppuraportin, joka toimii opinnäytetyössäni yhtenä tärkeänä lähteenä muiden lainopillisten lähteiden rinnalla. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 5.) Keskeisenä lähteenä opinnäytetyössäni on myös hallituksen esitys 186/2013 vp, joka on esitys eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain, riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 5 ja 10 §:n sekä sosiaalihuoltolain 17 §:n muuttamisesta. Kyseiselle hallituksen esitykselle on 1.4.2014 annettu eduskunnan vastaus 21/2014 vp ja lakimuutokset astuivat voimaan 1.5.2014.

Tiedonhankintaa varten olen haastatellut Oulun käräjäoikeuden käräjätuomaria Kaisa Helevä-Vuotia, joka on työskennellyt kokeilun alusta saakka asiantuntija-avusteisissa sovitteluissa sovittelijana ja ollut muutoinkin kehittämässä ja arvioimassa menettelyä, sillä hän on ollut mukana

oikeusministeriön asettamassa kokeiluprojektin ohjausryhmässä. Lisäksi olen haastatellut vuoden 2011 alusta asti sovitteluiden parissa työskennellyttä asiantuntija-avustajaa, joka on koulutukseltaan psykologian maisteri, pääaineenaan kehityspsykologia, ja lisäksi hän on käynyt neljän vuoden mittaisen perheterapeutti/psykoterapia koulutuksen. Hänen työnsä perheneuvolassa, jossa hän on työskennellyt 13 vuotta, on viimeisten noin 10 vuoden ajan keskittynyt avioero-, parisuhde- ja sovitteluasioihin. Haastattelemani asiantuntija-avustaja ei halunnut niemeään julkaistavan, minkä vuoksi häntä kutsutaan opinnäytetyössä nimellä asiantuntija-avustaja x.

Haastatteluista sain ajankohtaista tietoa työntekijöiden näkökulmista kyseisestä sovittelumenettelystä ja sen toimivuudesta. Haastattelut ovat toimineet tärkeänä lisänä täydentämään työn teoriaosuutta. Asiantuntija-avusteinen sovittelu on koettu työntekijöiden keskuudessa erittäin onnistuneeksi ja tarpeelliseksi menettelyksi. Soviteltavien asioiden määrä on yllättänyt työntekijät positiivisesti muun muassa runsaslukaisuudellaan ja hyvillä lopputuloksilla. Mikäli vanhemmat eivät keskenään syystä tai toisesta pääse lasta koskevissa asioissa yhteisymmärrykseen, riita voidaan saattaa käräjäoikeuden käsiteltäväksi. Asiantuntija-avusteinen sovittelu on uutena menettelynä noussut perinteisen tuomioistuinkäsittelyn rinnalle riitaisten lapsiasioiden ratkaisemisen vaihtoehtoiseksi käsittelymuodoksi. Kyseinen sovittelu on mahdollista aloittaa toisen vanhemman hakemuksesta. Uudella sovittelumenettelyllä on ollut tarkoitus päästä sovinnolliseen ja lapsen kannalta parhaaseen lopputulokseen. Lisäksi tarkoituksena on ollut lapsiasioita koskevien riita-asioiden käsittelyaikojen lyhentäminen käräjäoikeuksissa. (Asiantuntija-avustaja x 11.4.2014, haastattelu; Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

Keskeisimpiä käsitteitä opinnäytetyössä ovat riita-asia, lapsiasia, asiantuntija-avustaja ja tuomioistuinsovittelu. Riita-asialla tarkoitetaan yksityisten ihmisten, lapsia koskevissa asioissa kahden vanhemman, erimielisyyksien ratkaisemista puolueettomasti tuomioistuimessa. Lapsiasialla tarkoitetaan käräjäoikeudessa käsiteltäviä lapsia koskevia riita-asioita eli pääasiassa huolto-, tapaamisoikeus- ja elatusasioita, joissa lapsen vanhemmat ovat asianosaisina. Asiantuntija-avustajalla tarkoitetaan sovitteluistunnossa sovittelijana toimivan tuomarin avustajana työskentelevää henkilöä, jolla on kokemusta työskentelystä eroperheiden parista ja joko oikeus harjoittaa laillistettuna ammattihenkilönä psykologin tai lastenpsykiatrin ammattia taikka sosiaalityöntekijän kelpoisuus tai jokin muu soveltuva ylempi korkeakoulututkinto (TuomioistuinsovitteluL 17c §). Tuomioistuinsovittelulla tarkoitetaan tuomioistuimessa toimivaa vapaaehtoista riita-asian ratkaisumenettelyä, jossa tarkoituksena on saada osapuolet löytämään heitä tyydyttävä ratkaisu ongelmiinsa ilman tavanomaista ja usein pitkään kestävästä tuomioistuinkäsittelyä.

2 ASiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovitteLU

Riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 3 §:n mukaan tuomioistuinsovitteLUlla pyritään asian sovinnolliseen ratkaisuun. Sovittelu tarkoittaa tuomioistuinsovitteLUssa aina kolmannen osapuolen väliintuloa. Tämä erottaa sen neuvotteLUsta. Väliintulolla tarkoitetaan sovittelusta puhuttaessa käräjätuomarin mukaantuloa ihmisten tai ryhmien välisiin suhteisiin ja riitoihin tarkoituksenaan auttaa näitä. (Ervasti 2005, 22.)

Noin 30 000 lasta kokee vuosittain vanhempiensa eron. Erotilanteessa vanhempien tulee miettiä ja ratkaista lapsen huoltoasiat, asumisjärjestelyt, tapaamiset mahdollisen etävanhemman kanssa sekä elatusapuasiasiat. Vaikka suurin osa vanhemmista saa sovittua lapsensa asiat eron jälkeen, osa heistä jää tästä huolimatta erimielisiksi. Tällöin vanhemmat hakevat viime kädessä ratkaisua tuomioistuimesta. Lapsen sopeutumista erotilanteeseen tukee parhaiten se, että vanhemmat kykenevät toimimaan eron jälkeen yhteistyössä ja sovussa ja voivat näin sopuisasti päättää lasta koskevista asioista. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 14.)

Vanhemmilla on monia eri vaihtoehtoja saada ratkaistua lapsensa asiat sovinnollisesti. Esimerkiksi sosiaalilautakunta voi vahvistaa vanhempien välisen sopimuksen lapsen huollosta, tapaamisoikeudesta ja elatuksesta. Sosiaalilautakunnan vahvistama sopimus on voimassa ja voidaan panna täytäntöön niin kuin tuomioistuimen antama lainvoimainen päätös. (LHL 8.1 § ja 4 §.) Noin 90 prosenttia kaikista lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista asioista saadaan neuvotteLUtua ja sovittua sosiaalitoimessa (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 15). Vanhemmat voivat myös halutessaan toimittaa keskinäisen sopimuksensa vahvistettavaksi tuomioistuimeen (LHL 14.1 §). Mikäli ei ole aihetta epäillä, että sopimus olisi lapsen edun vastainen, tuomioistuin ratkaisee asian antamalla päätöksen, joka on vanhempien tekemän sopimuksen mukainen (TuomioistuinsovitteLU 10.1 §; Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 15).

Mikäli vanhempien ei onnistu päästä yhteisymmärrykseen lapsen asioista, on heidän käytettävissään myös kunnallinen perheasioiden sovittelu, joka on kunnille lakisääteinen, eli lainsäädäntö velvoittaa kunnat järjestämään kyseisen palvelun. Vanhempien pyynnöstä perheasioiden sovittelijat antavat apua, kun perheessä esiintyy ristiriitoja. (Avoliittolaki 361/1929 20 § ja 22 §.)

2.1 Sovittelu tuomioistuimissa

Käräjäoikeudessa voidaan sovittelavaksi ottaa monenlaisia riita-asioita ja sen tarkoituksena on aina auttaa osapuolia löytämään riitaan ratkaisu, jonka molemmat osapuolet hyväksyvät. Sovittelumenettely ja -ratkaisu eivät sinänsä perustu niinkään tiukkaan lain soveltamiseen vaan siinä keskitytään enemmänkin kohtuusnäkökohtiin ja pyritään saamaan sovinto riitaisten osapuolten välille. (Oikeuslaitos 2012, hakupäivä 20.1.2014.) Sovittelussa sovittelijana toimii asiaa käsittelevän tuomioistuimen tuomari (TuomioistuinsovitteluL 5.1 §).

Sovittelussa pyritään siihen, että osapuolet löytävät ratkaisun, joka tyydyttää heitä itseään. Sovittelija ei pääsääntöisesti esitä ratkaisuehdotusta, vaan pyrkii luomaan edellytyksiä sille, että osapuolet itse löytävät omanlaisensa ratkaisun riitaisassa asiassa. (Pohjonen 2001, 61-62.) Oikeudenkäynnissä taas riita ratkaistaan voimassa olevan oikeuden mukaan ja näin pyritään pääsemään oikeusjärjestyksen mukaiseen lopputulokseen. Tällöin tuomari tulkitsee voimassa olevia oikeusnormeja tarkoituksenaan tehdä ratkaisu, jossa toisen osapuolen osoitetaan olevan oikeudellisesti oikeassa ja toisen väärässä. (Ervasti 2005, 21.)

Vanhemmat voivat halutessaan käyttää sovittelussa lakimiesavustajaa. Molemmat osapuolet vastaavat itse tuomioistuinsovittelusta itselleen aiheutuneista kustannuksista kuten esimerkiksi lakimiesavustajan käytöstä. Kumpikaan osapuolista ei voi sovittelavana ollutta asiaa koskevassa oikeudenkäynnissä vaatia vastapuolelta korvausta tuomioistuinsovittelusta tai tuomioistuimen ulkopuolisesta sovittelusta aiheutuneista kuluista. (TuomioistuinsovitteluL 27.1 § ja 3 §.) Asiantuntija-avustajan käyttö lapsiasioiden sovittelussa ja sovittelu sinänsä on osapuolille maksutonta (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu). Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa eli asiantuntija-avusteisessa sovittelussa korvaus sovittelijan nimeämän asiantuntija-avustajan käyttämisestä maksetaan valtion varoista (TuomioistuinsovitteluL 5.3 §). Lisäksi valtio maksaa asiantuntijapalveluiden järjestämisestä vastuussa olevalle kunnalle korvauksen asiantuntija-avustajan käyttämisestä lapsiasioiden tuomioistuinsovittelussa (LHL 17d §).

Sovittelu tuomioistuimissa on aina luottamuksellista, mikä tarkoittaa sitä, että sovittelijat ovat vaitiolovelvollisia. Sovittelun julkisuuteen ja luottamuksellisuuteen sovelletaan viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettua lakia (621/1999). Sovittelija ja asiantuntija-avustaja eivät saa ilmaista mitään mitä he ovat tehtävässään saaneet tietää sovittelavasta asiasta, jollei se, jonka hyväksi vaitiolovelvollisuus on säädetty, anna suostumustaan tietojen ilmaisemiseen tai jollei sovittelulais-

sa julkisuudesta muuta säädetä. (Tuomioistuinsovittelul 12 § ja 13 §.) Sovittelu on puolueetonta, mikä tarkoittaa sitä, että sovittelijat toimivat sovittelussa täysin puolueettomasti ja kaikkia osapuolia kunnioittaen (Tuomioistuinsovittelul 6 §).

Asiantuntija-avusteisessa lapsiasioiden sovittelussa käsiteltäväksi voidaan ottaa monenlaisia riitaisia kysymyksiä. Useimmiten soviteltavana ovat huoltomuoto, asuminen, tapaamisoikeus sekä elatusasia. Asiantuntija-avusteiseen sovitteluun ei oteta soviteltavaksi yksistään elatusasiaa koskevia riitoja vaan ne käsitellään oikeudenkäynnissä tai yleisen sovittelun puolella. Elatuskysymyksiäkin voidaan sovittaa asiantuntija-avusteisessa sovittelussa muiden riitaisten huolto- ja tapaamisasioiden kanssa yhdessä. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

Yleensä sovitteluhakemuksessa mainitaan, mistä asioista vanhemmilla on riitaa eli mistä halutaan sovittelussa keskustella ja pyrkiä pääsemään sovintoon. Mikäli asia on tullut oikeudenkäyntinä vireille, riitaiset kysymykset on mainittu riita-asian hakemuksessa. Sovitteluistunnossa voidaan ottaa soviteltavaksi myös sellaisia lisäkysymyksiä, joita ei ole hakemuksessa mainittu eli laajentaa hakemusta, mikäli se molemmille vanhemmille sopii. Yleisempää kuitenkin on se, että sovitteluistunnossa sovittellaan ainoastaan niitä asioita, jotka hakemuksessa on tuotu alun perin esille. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

2.1.1 Sovittelun vaikutus oikeudenkäyntiin

Lapsen huolto-, tapaamis- ja elatusriitojen käsittely oikeudenkäynnissä on monivaiheinen. Kirjallisen valmistelun jälkeen, eli kun hakemukseen on kysytty vastapuolelta vastus, asia käsitellään suullisessa valmisteluistunnossa. (Helevä-Vuoti 14.4.2014, haastattelu.) Kun tuomioistuin katsoo tarpeelliseksi hankkia selvityksen sosiaalilautakunnalta käsitellessään lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevaa riita-asiaa, tuomioistuimen on lykättävä asian käsittelyä ja pyydetävä virkateitse selvitys sen kunnan sosiaalilautakunnalta, missä lapsella on asuinpaikka. (Asetus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 556/1994 1.1 §.) Tuomioistuimen selvityspyyntö ohjaa sosiaalitoimen selvityksen sisältöä ja siinä keskitytään niihin seikkoihin, joista selvitystä nimenomaan pyydetään. Pyyntö voi koskea lapsen huoltoa, asumista, tapaamista tai näitä kaikkia. Selvitys keskittyy pääpiirteittäin niihin asioihin, joihin vanhemmat hakevat ratkaisua, ellei selvitystyön aikana vanhempien taholta muuta ilmene. (Verkkotoimitus 2013, hakupäivä 14.4.2014.)

Mikäli asiassa ei tarvitse pyytää sosiaalitoimen olosuhdeselvitystä, voidaan valmisteluistunnon perään pitää heti myös pääkäsittely (HE 186/2013 vp, 5; Helevä-Vuoti 14.4.2014, haastattelu). Mikäli asiassa pyydetään sosiaalitoimen olosuhdeselvitys, joka pyydetään noin 55 %:ssa huoltoriidoista, vanhemmat yleensä vaativat lapsen asioiden järjestämistä väliaikaismääräyksellä. Ellei väliaikaismääräyksestä synny sovintoa, sen käsittely muodostaa pienimuotoisen oikeudenkäynnin, jossa voidaan ottaa vastaan kirjallisia todisteita sekä henkilötodistelua. Sosiaalihuollon selviytyksen saaminen on viime vuosina kestänyt Oulussa noin 9-10 kuukautta. (HE 186/2013 vp, 5.)

Pyydetyn sosiaalitoimen olosuhdeselvityksen saapumisen jälkeen kärjäoikeudessa järjestetään valmisteluistunto sekä pääkäsittely, jossa otetaan vastaan mahdollinen todistelu. Valmisteluistunto ja pääkäsittely pidetään yleensä tässäkin vaiheessa samana päivänä peräkkäin. Pääkäsittelyn jälkeen kärjäoikeus antaa asiassa lopullisen päätöksen. Oikeudenkäynti on pitkä prosessi. Kaikissa huoltoriidoissa se on keskimäärin noin 8 kuukauden mittainen, mutta lähes puolessa jutuista kesto on jopa yli 9 kuukautta. Oulun kärjäoikeudessa pääkäsittelyyn asti edennyt huoltoriito-oikeudenkäynti on saattanut kestää jopa noin 12,5 kuukautta. (HE 186/2013 vp, 5; Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 17-18.)

Verrattaessa oikeudenkäyntiä ja sovittelua, voidaan todeta, että sovittelun avulla säästetään yleensä niin tuomioistuimen kuin sosiaalitoimenkin voimavaroja. Lisäksi sovittelussa syntyy usein myös vanhemmille taloudellisia säästöjä perinteiseen oikeudenkäyntiin verrattuna. Pääosa sovittelun sekä oikeudenkäynnin kustannuksista vanhemmille syntyy lakimiesavustajan palkkiosta ja kulujen korvauksesta (Ervasti 2005, 195). Sovittelun onnistuessa asiakas voi säästää oikeudenkäyntikuluja, sillä se vähentää huomattavasti myös lakimiesavustajan työtä. Kun riitaisen asian kanssa ei mennä tavalliseen oikeudenkäynnin istuntokäsittelyyn, säästytään sosiaalitoimen selvitysten tekemiseltä, todisteiden ja henkilötodistajien hankkimiselta sekä niihin tutustumiseen kuluvalta ajankäytöltä. Näin ollen vanhempien tai lakimiesavustajien ei tarvitse valmistautua samalla tavoin kuin oikeudenkäyntiin. Tämä säästää aikaa, mikä taas pienentää lakimiesavustajalle maksettavaa palkkiota. (HE 186/2013 vp, 16-17.) Tavoitteena sovitteluilla on myös saada lyhennettyä lapsiasioita koskevien oikeudenkäyntien käsittelyaikoja niin, että sovittelussa saavutetut sovinnot vähentäisivät oikeudenkäynneissä käsiteltävien asioiden määrää ja tämän myötä olosuhdeselvitusten hankkimiseen kuluva aika lyhenee. (HE 186/2013 vp 11.)

Oikeudenkäynnissä kärjistyy vanhempien välinen vastakkainasettelu, mikä ilmenee esimerkiksi toisen osapuolen moittimisena ja ongelmien korostamisena. Tavoitteena oikeudenkäynnissä mo-

lemmilla vanhemmilla on omien vaatimustensa läpivienti. Sukulaisia ja yhteisiä ystäviä kutsutaan usein todistajiksi istuntoon, mikä voi rikkoa useita ihmissuhteita ja näin levittää vanhempien keskinäistä riitaa laajemmaksi lähipiiriin. Oikeudenkäynti pitää usein yllä erilaisia riitoja ja konflikteja vielä tuomioistuimen antaman ratkaisun jälkeen, sillä monet riitojen taustalla olevat erimielisyydet jäävät ratkaisematta. Sovittelussa päämääränä ei ole voitto ja omien vaatimusten läpivienti, vaan tavoitteena on löytää yhteinen ja ennen kaikkea lapsen edun mukainen ratkaisu, jossa on huomioitu kummankin vanhemman toiveita ja näkemyksiä. Tavoitteena sovittelussa on vanhempien välisen vastakkainasettelun vähentäminen ja heidän keskeisen vuorovaikutuksen parantaminen. Sovittelussa todistelua ei tarvita eikä sitä edes oteta vastaan. Toisin kuin oikeudenkäynnissä, sovittelussa voidaan huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvien asioiden lisäksi käsitellä myös omaisuuden ja elatukseen liittyviä kysymyksiä samassa yhteydessä. Sovittelumenettelyssä kumman vanhemman ei tarvitse kokea hävinneensä, joten sovinto on helpompi hyväksyä kuin viranomaisen päätös. (TuomioistuinsovitteluL 10.1 §; HE 186/2013 vp 8.)

2.1.2 Vaikutukset käräjäoikeuden työmäärään

Käsiteltäessä riita-asiaa oikeudenkäynnissä syntyy enemmän kanslia- ja tuomarityötä verrattaessa sovitteluun. Oikeudenkäynnissä käräjäsihteerin tulee sopia istunnot, lähettää kutsut asianosaisille ja huolehtia muista istunnon valmisteluun tarvittavista toimista, kuten tilojen varaamisesta ja vastausten tai todisteiden tiedoksiannosta toiselle osapuolelle. Käräjäsihteerin on yleensä mukana istunnoissa ja laatii niistä pöytäkirjan. Myös mahdollinen sosiaalitoimen selvityksen pyytäminen aiheuttaa lisää kansliatyötä. Asian päättymisen jälkeen käräjäsihteerin tehtävä on huolehtia jutun määräaikaisten seurannasta, arkistoinnista ja muista mahdollisista jälkitöistä. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 112.)

Sovittelussa kansliatyötä tarvitaan huomattavasti vähemmän kuin oikeudenkäynnissä. Sihteerin tai tuomarin hoitama yleensä istunnosta sopimisen puhelimitse tai sähköpostilla melko vapaamuotoisesti eikä sovitteluun lähetetä erillisiä kutsuja. Oikeuteen saapuva kirjallinen materiaali lähetetään asiantuntija-avustajalle tiedoksi. Sihteerin ei ole mukana sovitteluistunnossa eikä istunnosta laadita pöytäkirjaa eikä sitä muutoinkaan dokumentoida vaan se on ainoastaan suullista käsittelyä. Koska istunnosta ei kerry asiakirjoja, istunnon jälkeen sihteerillä on paljon vähemmän arkistointi- ja muita jälkitöitä. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 112.)

Sovitteluun valmistautuminen vaatii tuomariltakin vähemmän toimenpiteitä kuin oikeudenkäyntiin valmistautuminen. Ennen sovitteluistuntoa tuomari tutustuu oikeudelle toimitettuihin asiakirjoihin. Osa tuomareista ottaa asianosaisiin vielä ennen istuntoa puhelimitse yhteyttä ja informoi heitä tulevasta sovitteluista. Yhteenvedoa sovittelussa ei laadita ja tämä säästää aikaa verrattuna oikeudenkäyntiin, jossa tuomari laatii asiassa yhteenvedon ennen istutokäsittelyä. Sovittelija laatii sovittelussa osapuolten välillä tehdystä sovinnosta ratkaisun, mutta toisin kuin oikeudenkäynnissä, sovittelussa saavutettua ratkaisua ei tarvitse perustella. Tämä säästää tuomarin aikaa sillä ratkaisujen perustelut ovat usein hyvin paljon aikaa vievää työtä. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 112-113.)

2.2 Asiantuntija-avusteisen sovittelun tausta ja nykytilanne

Suomessa asiantuntija-avusteinen sovittelu on osa oikeusministeriön lapsiystävällinen oikeus – lakihanketta, jonka tavoitteena on luoda asiantuntija-avusteisesta tuomioistuinsovittelusta todellinen vaihtoehto riitaisten lapsiasioiden oikeudenkäynnille (Oikeusministeriö 2014, hakupäivä 6.5.2014). Sovinnon löytämisen tärkeys lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa riidoissa johti siihen, että 26.1.2010 oikeusministeriö asetti työryhmän, jonka tehtävänä oli selvittää asiantuntija-avustajan käytön kokeilemista huolto-oikeudenkäynnissä. (HE 186/2013 vp, 4; Lapsiystävällinen oikeus – ns. Follo-mallin kokeilu käräjäoikeuksissa –työryhmä 2010, 7.)

Taustalla asiantuntija-avusteiselle tuomioistuinsovittelulle on 15.2.2011 laadittu lapsen oikeuksia koskeva Euroopan Unionin toimintasuunnitelma. Tämän toimintasuunnitelman tavoitteena on edistää lapsen oikeuksien toteutuminen käytännössä sekä parantaa lapsen asemaa oikeusprosessissa, johon asiantuntija-avusteisella tuomioistuinsovittelulla pyritään. (Euroopan komissio 2011, 6.)

Norjassa käytössä oleva menettely, niin sanottu Follo – malli, tarjoaa mahdollisuuden tehostaa sovittelupyrkimyksiä huoltoriidoissa. Norjasta saadut kokemukset olivat olleet työryhmän mietinnön mukaan lupaavia. Follo – mallia ehdotettiin alun perin kokeiltavaksi myös Suomessa, koska lapsia koskevissa riidoissa sovinnon löytäminen on keskeisen tärkeää. Työryhmä ehdotti, että kokeilu olisi kaksivuotinen ja se toteutettaisiin asiantuntija-avusteisena sovitteluna tuomioistuinsovittelulain säännösten mukaan. Työryhmän mietinnössä asiantuntija-avustajilta ehdotettiin edellytettävän perhe-, parisuhde- ja kehityspsykologian asiantuntemusta sekä työskentelykokemusta

eroperheiden kanssa. Kokeiluvaiheessa asiantuntijat saatiin perheneuvoloista tai kokeneiden lastenvalvojien joukosta. (Lapsiystävällinen oikeus – ns. Follo-mallin kokeilu käräjäoikeuksissa – työryhmä 2010, 5.)

Suomessa toteutetun sovittelukokeilun työnimeksi on ainakin puhekielessä alkanut vakiintua kutsumanimi Follo, joka on peräisin Norjassa 1990-luvun lopulla Indre Follon kaupungissa alun perin aloitetusta projektista. Tässä projektissa alettiin kokeilla asiantuntija-avustajan käyttöä huoltoriito-oikeudenkäynneissä. Suomessa sovittelukokeilun saama kutsumanimi, Follo, johtaa kuitenkin kuulijaansa harhaan, sillä norjalaisessa laintasoisessa menettelyssä, joka on ollut käytössä vuodesta 2004 lähtien, asiantuntijaa käytetään oikeudenkäynnissä. Asiantuntijan rooli ja tehtävät norjalaisessa huoltoriito-oikeudenkäynnissä poikkeavat monilta osin suomalaisessa tuomioistuinsovittelussa käytettävän sovitteluavustajan tehtävistä ja roolista. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 47.)

Norjalaisessa järjestelmässä avustajan rooli voidaan nähdä kaksijakoisena; pyrkimys edistää sovintoa ja vanhempien välistä kommunikaatiota sekä samanaikaisesti kerätä aineistoa oikeudenkäyntiä varten. Mikäli asiassa ei päästä sovintoon, sama asiantuntija voi jatkaa myös jutun pääkäsittelyssä, ellei kumpikaan vanhemmista vaadi asiantuntijan vaihtamista. Norjalaisessa menettelyssä ei ole varsinaisesti kyse tuomarin ja avustajan työparityöskentelystä. Norjalaisessa menettelyssä tuomarin rooli on melko muodollinen ja se pidetään selvästi erillään asiantuntija-avustajan roolista. Tässä menettelyssä tuomari ei esimerkiksi osallistu erillisistuntoihin vaan näitä vetää yksin asiantuntija. Suomalaisessa asiantuntija-avusteisessa tuomioistuinsovittelussa tuomarin voidaan katsoa luopuvan tavanomaisesta tuomarin roolistaan toimiessaan sovittelijana. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 47.)

Norjan Follo – menettelyssä voidaan katsoa kyseessä olevan oikeudenkäynti, jossa täytyy ottaa huomioon normaalit oikeudenkäyntiä koskevat prosessisäännöt. Lisäksi Norjassa tulee ottaa huomioon se, että käsittely voi jatkua oikeudenkäynnissä nimenomaan saman tuomarin johdolla, jolla sovittelua on yritetty, mikäli sopimukseen ei päästä. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 48.) Suomessa taas tuomari, joka on toiminut jutussa sovittelijana, ei voi toimia asian käsittelijänä mikäli asia siirtyy oikeudenkäyntiin (TuomioistuinsovitteluL 14.2 §).

Follo – hankkeelle, jota nykyään kutsutaan nimellä asiantuntija-avusteinen sovittelu, asetettiin ohjausryhmä, jonka toimikaudeksi asetettiin vuodet 2011 ja 2012, mikä sittemmin jatkui siihen

saakka, kunnes sovittelumenettely valtakunnallistettiin toukokuun 2014 alussa. Ohjausryhmän tehtävänä on ollut ohjata kokeilua, järjestää sen seuranta, kehittää menettelyä ja tehdä johtopäätökset kokeilusta. Kokeilun seuranta-aika oli 1.1.2011-31.12.2012. Kokeilujakson seuranta toteutettiin sähköisellä seurantajärjestelmällä. Jakson aikana kerättiin kokeilussa mukana olleiden tuomareiden ja asiantuntija-avustajien kokemuksia jokaisen sovitteluistunnon jälkeen täytettävällä arviointilomakkeella. Asiantuntija-avusteisissa sovitteluistunnoissa mukana olleille vanhemmille annettiin kirjallinen palautekysely, jonka avulla vanhemmat pystyivät antamaan palautetta sovittelusta. Sovitteluissa mukana olleille lakimiesavustajille järjestettiin keskustelutilaisuuksia ja haastatteluja, joissa kerättiin heidän kokemuksiaan sovittelusta. (HE 186/2013 vp, 9; Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 7 ja 25.)

Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelun kokeilujakso aloitettiin 1.1.2011 neljässä käräjäoikeudessa: Oulun, Espoon, Helsingin ja Pohjois-Karjalan käräjäoikeuksissa (HE 186/2013 vp, 9). Jokaiseen kokeilussa mukaan olleeseen käräjäoikeuteen valittiin 3-6 asiantuntija-avustajaa, jotka koostuvat psykologeista ja sosiaalityöntekijöistä. Kaikilla asiantuntija-avustajilla on pitkä kokemus työskentelystä erilaisten eroperheiden parissa. Sovittelijat valittiin käräjäoikeuksissa lapsiasioita käsitelleiden tuomareiden joukosta ja osallistuminen perustui vapaaehtoisuuteen. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 21.)

Asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun kokeiluun liittyivät 1.9.2012 alkuperäisen neljän mukana olleen käräjäoikeuden lisäksi Pirkanmaan, Keski-Suomen, Etelä-Karjalan, Kanta-Hämeen, Pohjanmaan, Lapin ja Kemi-Tornion käräjäoikeudet. Hallitus antoi 14.11.2013 eduskunnalle esityksen, jossa ehdotettiin menettelyn vakinaistamista koko maahan. Sovittelua koskeva kokeilu ehdotettiin hallituksen esityksessä jatkuvaksi ja valtakunnallistettavaksi. Asiantuntija-avusteinen sovittelu valtakunnallistettiin 1.5.2014, jolloin se aloitettiin myös loppuissa Suomen käräjäoikeuksissa. (HE 186/2013 vp, 1 ja 9.)

Tuomarit, jotka ovat mukana asiantuntija-avusteisessa sovittelussa, ovat käyneet yleisen tuomioistuinsovittelukoulutuksen, joka sisälsi kolmepäiväisen peruskoulutuksen sekä kolmepäiväisen syventävän koulutuksen. Lapsiasioiden sovittelutuomarit ovat käyneet myös kolmipäiväisen lapsioikeusseminaarin, johon osallistuivat myös asiantuntija-avustajat. Tämän lisäksi tuomarit ovat käyneet myös varsinaisen lapsiasioiden sovittelukoulutuksen. Tuomareilla, jotka aloittivat lapsiasioiden sovittelun heti alkuvuonna 2011, on ollut yhteensä yhdeksän lapsiasioiden sovitteluun liittyvää koulutuspäivää. Koulutuspäivien lisäksi ensimmäisillä neljällä kokeiluyksiköllä on ollut

myös neljä päivää työnohjausta vuoden 2012 aikana, mikä oli valtionkonttorin rahoittamaa. Työnohjauspäiviä oli vetämässä ammattityönohjaajat ja tarkoituksena oli keskustella kysymyksistä, joita kokeilussa mukana olleille oli herännyt ja saada luotua hyviä yhteisiä sovittelukäytäntöjä. Työnohjauspäivät olivat tuomareiden kesken ainakin Oulussa koettu erittäin onnistuneiksi, mutta kyseistä työnohjausta ei kuitenkaan ole suunnitteilla järjestää uusille mukaan tulleille yksiköille. Uusissa yksiköissä, jotka ovat toukokuun 2014 alussa aloittaneet myös asiantuntija-avusteisen lapsiasioden sovittelun, tuomareilla on ollut varsinainen perussovittelukoulutus, lapsioikeusseminari sekä kolme päivää kestävä niin sanottu Follo – koulutus, eli lapsiasioden sovittelukoulutus. Kyseistä koulutusta edellytetään sekä tuomareilta että asiantuntija-avustajilta, jotka työskentelevät asiantuntija-avusteisen lapsiasioden sovittelun parissa. (Helevä-Vuori 11.4.2014, haastattelu).

2.3 Asiantuntija-avusteisen sovittelun tavoitteet

Huoltoriitojen ja muiden riitaisten lapsiasioden oikeudenkäynti voi olla yksi vaikeimmista prosesseista, joihin lapsi voi joutua osalliseksi. Tämän vuoksi lapsen psyykkisen hyvinvoinnin ja kehityksen näkökulmasta on ensiarvoisen tärkeää, että vanhemmat pääsevät riitaisissa huolto- ja tapaamisoikeuskysymyksissä sovintoon. (Oikeusministeriö 2013, hakupäivä 23.1.2014.)

Ensisijaisesti huolto- ja tapaamisasiat tulee pyrkiä sopimaan kunnallisissa peruspalveluissa, ja näin tekeekin valtaosa eroavista vanhemmista. Tämä edellyttää sitä, että matalan kynnyksen peruspalvelut, kuten lastenvalvojien sopimuspalvelu ja perheasiainsovittelu, kunnissa toimivat. Tuomioistuinsovittelu on tarkoitettu vaihtoehdoksi vasta silloin, jos edessä olisi muutoin oikeudenkäynti. (HE 186/2013 vp, 11 ja 16.)

Sovittelun tavoitteena on päästä puuttumaan vanhempien riitaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja estää riitoja uusimasta. Tavoitteena tällä on ehkäistä vanhempien riidan kroonistuminen ja eskaloituminen eli se vaihe, jossa riita kehittyy niin suureksi, etteivät vanhemmat enää pysty sopimaan riitojaan, mikä vahingoittaa lasta psyykkisesti. Sovittelulla pyritään lievittämään riitaisten vanhempien välisiä konflikteja sekä lisäämään ja laadultaan parantamaan heidän keskinäistä vuorovaikutustaan. Kun sovittelussa yhdistetään kahden eri ammattikunnan asiantuntijuutta, vanhemmille on mahdollista tarjota samassa menettelyssä tukea niin juridisten kuin psyykkistenkin eroon liittyvien konfliktien ratkaisemiseksi. Sovintoratkaisujen avulla pyritään saamaan

vanhemmat sitoutumaan sovittelulla saavutettuun lopputulokseen ja tämän myötä vähentämään uusintariitoja. (HE 186/2013 vp, 11.)

Vanhempien erotilanteeseen sisältyy juridisen puolen lisäksi psykologiset, taloudelliset sekä sosiaaliset seikat. Nämä kaikki kietoutuvat lapsiasioita koskevissa riidoissa yleensä yhteen, jolloin riidasta voi muodostua hyvinkin suuri ja vaikea. Sovitteluvaiheessa on näin ollen monia asioita, jotka tulee ottaa huomioon ja keskusteluun vanhempien kanssa. Tarkoituksena sovittelussa on löytää konfliktien taustalla piilevät todelliset erimielisyyksien syyt. Vaikeus lapsiasioden sovittelussa piilee usein siinä, että sovittelutilanteessa tulisi päästä tarpeeksi syvälle vanhempien konfliktien taustalle. Tässä asiantuntija-avustajan rooli nousee erityisesti esille. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

Lapsiasioden tuomioistuinsovittelun tarkoituksena on saavuttaa lapsen edun mukainen sovinnollinen ratkaisu. Lapsiystävällisen tuomioistuinsovittelun tarkoituksena on lisäksi nopeuttaa vanhempien välisten riitaisuuksien käsittelyä sekä vähentää vanhempien vastakkainasettelua lapsia koskevissa riita-asioissa. Asiantuntija-avusteisessa tuomioistuinsovittelussa tuomarin ja asiantuntija-avustajan yhteistyön tarkoitus on auttaa vanhempia löytämään ratkaisut erimielisyyksiinsä. (Asiantuntija-avustaja x 11.4.2014, haastattelu; Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

2.4 Asiantuntija-avustaja ja tuomari työparina

Sovittelussa on vain yksi sovittelija. Asiantuntija-avustajan tehtävä on avustaa sovittelijana toimivaa tuomaria. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 45.) Tuomari ja asiantuntija-avustaja tuovat lapsiasioden sovitteluun kahdenlaista asiantuntijuutta. Tuomarilla on oikeudellisen tiedon ja oikeuskäytännön asiantuntijuus ja asiantuntija-avustajalla lapsen psykologisen edun ja vuorovaikutuksen asiantuntijuus. Molempia asiantuntijuuksia tarvitaan, jotta sovittelu lapsiasioita koskevissa riidoissa mahdollistuu. Tuomarilla ja asiantuntija-avustajalla on omat roolinsa ja tehtävänsä sovittelussa. Tuomari ja asiantuntija-avustaja toimivat sovittelussa työparina. He työskentelevät sovittelussa ennen muuta yhteistyössä saavuttaakseen yhteisen päämäärän eli sovinnon vanhempien välillä ja lapselle psyykkisesti mahdollisimman helpon tavan asian käsittelyyn. Kyseinen työpari ei ole tavanomainen, sillä heillä on täysin erilainen ammatillinen tausta. Tuomarilla on viimekätinen vastuu sovittelussa ja sovinnon vahvistamisessa. Työpari valmistautuu sovitteluistuntoon tutus-

tumalla aineistoon ja neuvottelemalla sovittelustrategioista keskenään ennen istuntoa. (HE 186/2013 vp, 10 ja 13; Helevä-Vuoti, 14-15.)

Moniammatillisuus ja työparityöskentely tuovat lisäarvoa ja tehokkuutta sovitteluun, sillä molemmat ovat kokeilujakson alusta alkaen pystyneet oppimaan toinen toisiltaan muun muassa uusia työtapoja ja vuorovaikutustaitoja. Työparityöskentely on tuomareille vieras työtapana, sillä he ovat tottuneet työskentelemään enemmän yksin ja itsenäisesti, kun taas asiantuntija-avustajille työparityöskentely on hyvinkin tuttua. Asiantuntija-avustajina toimivat henkilöt työskentelevät mielenterveys- ja sosiaalipuolella lähes aina työpareittain. Asiantuntija-avustajat ovat kuitenkin Oulussa kokeneet, että tuomarit ovat hyvin lähteneet työparityöskentelyyn heti alusta alkaen mukaan ja ottaneet heidät hyvin työparina vastaan. Asiantuntija-avustajat tuovat sovitteluun mukanaan erilaista työkulttuuria liittyen muun muassa työhön liittyviin haasteisiin ja ongelmista keskusteleminen ja ratkomiseen. Tämä on auttanut kehittämään menettelyä ja kehittymään työntekijöinä. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 95; Asiantuntija-avustaja x 11.4.2014, haastattelu; Helevä-Vuoti, 16.)

Sovittelussa asiantuntija-avustajana toimivalla henkilöllä tulee olla Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston eli Valviran myöntämä oikeus harjoittaa laillistettuna ammattihenkilönä psykologin tai lastenpsykiatrin ammattia, sosiaalityöntekijän kelpoisuus tai muu soveltuva ylempi korkeakoulututkinto. Tämän lisäksi asiantuntija-avustajalla tulee olla tehtävän hoitamisessa edellytettävä täydennys- ja lisäkoulutus sekä kokemusta työskentelystä eroperheiden kanssa. (LHL 17c §.) Asiantuntija-avustajan tehtävä on tuoda lapsen näkökulma sovitteluun ja toimia lapsen kasvun ja kehityksen asiantuntijana. Asiantuntija-avustaja tuo tietoa erokriisin vaikutuksista lapseen ja vanhempiin ja tämä voi tarvittaessa myös keskustella lapsen kanssa. Tarkoituksena ei kuitenkaan ole selvittää lapsen mielipidettä sovittelussa käsillä olevaan asiaan. Asiantuntija-avustajan tehtävä ei ole kerätä tietoja eikä tehdä lausuntoja tai raportteja. (Helevä-Vuoti, 17.)

Tuomarin keskeisimpiä tehtäviä sovittelussa on vastata koko sovitteluprosessista, johtaa sovittelua, toimia juridiikan asiantuntijana sekä vahvistaa sovinto ja vastata siitä, että se on lapsen edun mukainen. Lisäksi tuomarin tehtäviin kuuluu sovitteluistunnossa pitää aloituspuheenvuoro sekä johtaa sovintokeskustelua. Aloituspuheenvuorossa tuomari antaa vanhemmille keskeisen tiedon koko sovittelun tarkoituksesta, omasta roolistaan, sovittelumennettelystä sekä sovittelun kulusta. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 53-54.) Tuomarin rooli sovittelussa on keskusteleminen, kyseleminen ja sovittelu. Hän ei esitä ratkaisuvaihtoehtoa tai ratkaise asiaa kuten oikeudenkäynnissä.

Tärkein tehtävä tuomarilla ja asiantuntija-avustajalla työparina on saada vanhemmat puhumaan siitä, mitä riitojen taustalla on ja mitkä ovat todelliset konfliktin syyt sekä saada parannettu vanhempien välistä vuorovaikutusta. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

Asiantuntija-avustajan tärkeimpinä tehtävinä on osallistua sovitteluistuntoon, pyrkiä havaitsemaan ja tuomaan esille sovittelun esteet ja lapsen etu niin sovittelijalle kuin vanhemmillekin sekä suunnata myös muutoin vanhempien ajatuksia lapseen ja tuoda esiin lapsen näkökulmaa keskusteltaviin asioihin. Asiantuntija-avustaja voi tehdä vanhemmille kysymyksiä, osaltaan ohjata keskustelua ja auttaa sovittelijana toimivaa tuomaria ja vanhempia lukkiutuneen tilanteen avaamisessa. Hän voi myös vetää erillisneuvotteluja tuomarin täydentäessä sekä keskustella lapsen kanssa, mikäli vanhemmat tämän hyväksyvät. Asiantuntija-avustaja voi pitää lisäksi yhteispalavereita, joissa sekä lapsi että vanhemmat ovat mukana. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 53-54.) Asiantuntija-avustajat ovat kokeneet, että sovittelevat tuomarit ovat olleet hyvin eteenpäin vieviä ja selkeitä ja heillä on istunnoissa pysynyt looginen sovintoon tähtäävä rakenne (Asiantuntija-avustaja x 11.4.2014, haastattelu).

3 SOVITTELUN VAIHEET

Osapuolten tai toisen osapuolen halutessa riita-asiassa sovittelun toimittamista, hänen tulee tehdä vapaamuotoinen hakemus käräjäoikeudelle. Mikäli osapuolista toinen on pyytänyt sovittelua ja molemmat osapuolet suostuvat sovitteluun, tuomari voi siirtää myös oikeudenkäyntinä vireillä olevan jutun sovitteluun. Sovittelu on aina osapuolille vapaaehtoinen vaihtoehto oikeudenkäynnille, joka edellyttää kuitenkin tuomioistuimen päätöstä siitä, että sovittelu voidaan aloittaa. (TuomioistuinsovitteluL 4.1 ja 4.3-4 §.)

Osapuolten suostumuksella tai heidän ehdotuksestaan sovittelija voi tehdä ratkaisuehdotuksen riitaiselle asialle, mikä voidaan perustaa siihen, minkä sovittelija harkitsee osapuolten sovittelussa esiin tuomien seikkojen perusteella tarkoituksenmukaiseksi. Sovittelu etenee aina neuvotteluina, joita tuomari voi käydä osapuolten kanssa yhteisesti ja avoimesti tai osapuolten siihen suostuessa kummankin osapuolen kanssa erikseen. (TuomioistuinsovitteluL 6.3 § ja 7.2 §.)

Lähtökohtaisesti sovittelu on aina julkista eli mahdolliselle yleisölle avointa. Osapuolilla on kuitenkin halutessaan oikeus pyytää sovittelun käsittelyä yleisön läsnä olematta. Tämä voidaan toteuttaa, jos luottamus sovittelun asianmukaisuuteen tai muu painava syy ei edellytä asian julkista käsittelyä. Sovittelun julkisuudesta huolimatta sovittelijan sekä yhden osapuolen keskinäinen neuvottelu on yleisesti aina yleisöltä suljettu. (TuomioistuinsovitteluL 12 §.)

Sovittelun valmistelun teknisluonteisiin toimenpiteisiin kuuluu lausumapyyntöjen tekeminen ja tiedoksianto, suostumusten hankkiminen sovitteluun, osapuolten kutsuminen istuntoon sekä tilajärjestelyistä huolehtiminen. Näistä toimenpiteistä vastaa asiassa sovittelijana toimiva tuomari. (TuomioistuinsovitteluL 4.3 §; Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 54.)

3.1 Asiantuntija-avusteisen sovittelun edellytykset ja sovittelun aloittaminen

Sovittelun lähtökohtana on, että kaikilla osapuolilla on todellinen pyrkimys päästä asiassa sovintoon. Sovittelussa sovittelijan tarkoituksena ei ole ratkaista asiaa, vaan tarkoituksena on nimenomaan se, että osapuolet ratkaisevat riitaisen asian itse. (TuomioistuinsovitteluL 3.1 § ja 7.1 §.)

Molempien osapuolten tulee suostua sovitteluun, jotta sovittelu voidaan aloittaa. Riidan täytyy sopia soviteltavaksi ja sen tulee olla osapuolten vaatimuksiin nähden tarkoituksenmukaista. Lopulta ennen sovittelun aloittamista tuomioistuimien päättää aloitetaanko asiassa sovittelu. (TuomioistuinsovitteluL 3.1 §, 4.3 ja 4 §.) Kaikki riidat eivät kuitenkaan sovellu sovitteluun ja jokaiselle riidalle tulisikin löytää oikea käsittelytapa eikä se yleensä ole sovittelu, mikäli riita on patologinen, eli pitkäaikainen ja syvä, vanhemmilla on vakavia psykososiaalisia ongelmia, esimerkiksi mielenterveydellisiä häiriöitä tai päihteiden käyttöä tai perheessä on ollut vakavaa väkivaltaa. Asiantuntijavastustajalla on usein tuomaria parempi kyky tunnistaa sovittelun esteet. (Helevä-Vuoti, 18.)

Sovittelu tulee virallisesti vireille joko molempien tai toisen osapuolen hakemuksesta. Tuomioistuinsovittelulain 4.1 §:n mukaan hakemus täytyy tehdä kirjallisesti ja siinä tulee selostaa, mitä riita koskee ja miten osapuolten näkemykset eroavat toisistaan. Lisäksi hakemuksessa tulee ilmoittaa perusteet, joilla asia mahdollisesti soveltuisi soviteltavaksi. Hakemuksessa on ilmoitettava osapuolet ja heidän yhteystietonsa. Hakemuksessa voidaan myös pyytää tuomioistuimen tietyn tuomarin määräämistä sovittelijaksi, mikäli osapuolet tai toinen osapuolista näin haluaa. (TuomioistuinsovitteluL 4.1 §.) Suoran sovitteluhakemuksen lisäksi asia, joka on tuomioistuimessa oikeudenkäyntiasiana käsiteltävänä, voidaan siirtää soviteltavaksi asianosaisten tai asianosaisten pyynnöstä. Pyyntö voi olla vapaamuotoinen ja se tulee tehdä ennen kuin asiassa pidetty mahdollinen valmistelu on todettu päättyneeksi. (TuomioistuinsovitteluL 4.2 §.)

Oulun käräjäoikeudessa lapsiasioita koskevia riita-asioita hoitaa suurimmissa määrin keskitetysti tietyt lakimiesavustajat, jotka tuntevat sovittelumenettelyn ja tästä syystä riita-asian hakemuksessa usein mainitaan jo valmiiksi hakijan kanta sovitteluun (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu). Suora sovittelua koskeva pyyntö tai hakemus on soveltuvalla tavalla annettava tiedoksi muille osapuolille ja heille tulee varata tilaisuus tulla kuulluiksi pyynnön tai hakemuksen johdosta. Tämä kuuleminen voi tapahtua joko suullisesti tai kirjallisesti. (TuomioistuinsovitteluL 4.3 §.) Tiedoksiannotto ja tiedustelu suostumuksesta sovitteluun hoidetaan yleensä epämuodollisesti joko sähköpostilla tai puhelimitse, jolloin tiedoksiannotto on yleensä melko nopeaa. Tiedoksiannon yhteydessä tiedustellaan myös toisen vanhemman suostumusta sovitteluun ja mikäli toinenkin vanhempi suostuu sovitteluun, hän voi antaa lyhyen vastauksen asiassa tai ilmoittaa ainoastaan suostuvansa sovitteluun ottamatta muutoin hakemukseen kantaa. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 36; Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.) Lopulta ennen sovittelun aloittamista asiaa sovittelemaan määrätään sovittelija, jona toimii asiaa käsittelevän tuomioistuimen tuomari (Tuomioistuinsovitte-

luL 5.1 §). Tämän jälkeen tuomioistuin päättää sovinnon aloittamisesta. (TuomioistuinsovitteluL 4.4 §.)

Jutun siirtyessä sovitteluun, vastapuoli ei lähtökohtaisesti anna hakemukseen täysimittaista vastausta vaan asiaa selvitetään sovitteluistunnossa tarkemmin. Mikäli vastapuoli taas ilmoittaa, että ei suostu sovitteluun tai jättää vastaamatta sovittelutiedusteluun, jatkuu asia tavallisessa oikeudenkäyntimenettelyssä. Mikäli vanhempi ei ilmoita kantaansa sovitteluun asiaa käsittelevä tuomari tai sihteerä saattaa tapauskohtaisesti tiedustella suostumusta vielä uudestaan esimerkiksi puhelimitse. Mikäli hakijavanhempi ei ole hakemuksessaan maininnut kantaansa sovitteluun, tiedustellaan häneltä suostumusta käsittelyilmoituksen yhteydessä. Käsittelyilmoitus laitetaan hakijalle siinä vaiheessa, kun hakemus laitetaan vastapuolelle tiedoksiannettavaksi ja käsittelyilmoitukselta käy ilmi asiaa käsittelevä tuomari ja tämän sihteerä yhteystietoineen sekä se, milloin vastaajan haaste on laitettu käräjäoikeudesta eteenpäin. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

Pääasiassa asiantuntija-avusteisena sovitteluna sovitellaan lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevia vanhempien erimielisyyksiä. Sovitteluun on mahdollista ottaa myös muita vanhempien eroon liittyviä asioita. Näitä asioita ovat yleisimmin esimerkiksi omaisuuteen ja asumiseen liittyvät erimielisyydet tai mietinnän alla olevat kysymykset. Sovittelijan tehtävänä on huolehtia siitä, että sovittelu ja saavutettu sovinto ovat lapsen edun mukaisia. Sovittelussa tulee ottaa huomioon lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain sekä lapsen elatuksesta annetun lain (704/1975) säännökset. (TuomioistuinsovitteluL 10.1 §; Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

3.2 Sovitteluistunto

Lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevassa asiantuntija-avusteisessa sovitteluasiassa sovitteluistunto tulee järjestää viipymättä sen jälkeen, kun tuomioistuin on tehnyt päätöksen sovittelun aloittamisesta (TuomioistuinsovitteluL 10.2 §). Käytäntö osoitti kahden ensimmäisen vuoden kokeilujakson aikana, että sovitteluistunnon järjestäminen pikaisella aikataululla on ollut yllättävänkin haasteellista sillä sopivan istuntopäivän löytäminen edellyttää tuomarin, asiantuntijaavustajan, vanhempien sekä mahdollisten lakimiesavustajien aikataulujen yhteensovittamista. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 35). Ensimmäinen sovitteluistunto onnistuttiin seurantajakson aikana järjestämään keskimäärin 1,5 kuukaudessa sovittelun aloittamisesta tehdystä päätöksestä tai sovitteluhakemuksen vireilletulosta laskettaessa. Lyhimmillään istunto on saatu järjestet-

tyä samalle päivälle ja pisimmillään järjestäminen on vienyt aikaa 6 kuukautta 8 päivää. (Kokeilu-projektin ohjausryhmä 2013, 36.) Edelleenkin Oulussa sovitteluistuntoon päästään 1-2 kuukaudessa hakemuksen vireilletulosta tai sovittelun aloittamispäätöksestä (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu).

Sovittelija, asiantuntija-avustaja ja vanhemmat sekä heidän mahdolliset avustajansa istuvat sovitteluistunnossa saman pöydän ääressä, jossa he käyvät yhteiskeskustelua. Yhteiskeskustelun lisäksi osapuolet voivat pitää erilliskeskusteluja, jolloin toinen vanhemmista, hänen mahdollinen avustajansa sekä sovittelija ja asiantuntija-avustaja voivat keskustella ilman toisen vanhemman ja tämän avustajan läsnäoloa. Erilliskeskustelujen on todettu usein vievän riittäisiä asioita eteenpäin. Sovitteluistunnoissa pidetään taukoja aina tarpeen mukaan. Taukojen aikana vanhemmat voivat keskustella oman avustajansa kanssa ja sovittelija ja asiantuntija-avustaja voivat myös keskenään keskustella sovittelun kulusta ja miettiä seuraavaa strategiaa, jolla sovittelussa päästäisiin mahdollisesta jumiutuneesta tilanteesta eteenpäin. Sovittelija ja asiantuntija-avustaja miettivät yleensä taukojen aikana myös sitä, mistä seuraavaksi kannattaisi vanhempien kanssa siirtyä keskustelemaan. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

Sovitteluistunnon alussa sovitteleva tuomari pitää aloituspuheenvuoron, jonka aikana hän kertoo mitä sovittelu on ja kuinka se eroaa oikeudenkäynnistä. Lisäksi sovittelija kertoo, mitä hänen ja asiantuntija-avustajan tehtäviin sovittelussa kuuluu. Sovittelijan aloituspuheenvuoron jälkeen asiantuntija-avustaja pitää lyhyen puheenvuoron, jonka aikana hän kertoo vielä tarkemmin omasta roolistaan sovittelussa ja lyhyesti omasta asiantuntemuksestaan ja koulutus- ja työtaustastaan. Sovittelijan ja asiantuntija-avustajan puheenvuoron jälkeen puheenvuoron saavat vanhemmat. Sovittelija tiedustelee asiantuntija-avustajan kanssa vanhemmilta lasten kuulumisia ja sen hetkistä tilannetta. Sovitteluistunnon alussa voidaan esimerkiksi keskustella siitä, mitä lapset ovat erosta ajatelleet, missä he asuvat tällä hetkellä ja miten mahdolliset tapaamiset etävanhemman kanssa on järjestetty ennen sovittelua. Tärkeänä sovitteluistunnon alussa on tiedustella lisäksi vanhemmilta ne riittävät kysymykset, joista he haluavat sovittelussa keskustella. Tämän jälkeen sovittelussa siirrytään selvittelyvaiheeseen, jolloin tarkoituksena on syvemmin selvittää, mitä kumpikin vanhempi sovittelulta haluaa ja mitkä ovat heidän toivomuksensa sovittelun lopputuloksesta. Tarkoituksena on selvittää, mitkä ovat todellisia erimielisyyden aiheita ja onko joitain kysymyksiä, joista vanhemmat ovat yhtä mieltä. Tämä selvitysvaihe kestää suurimmassa osassa istunnoista koko aamupäivän. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

Sovitteluistunnossa ei välttämättä pyydetä puheenvuoroja tai muutoinkaan toimia kovin muodollisesti, vaan sovittelussa käydään ennemminkin vapaata keskustelua ja yleisesti jopa sinutellaan kaikkia osapuolia (Asianuntija-avustaja x 11.4.2014, haastattelu). Sovittelun pitkä kesto, yleensä päivän mittainen, auttaa osapuolia pääsemään syvemmälle konfliktin todellisiin syihin. Kun kyseessä on sovittelu, tilaa tulee antaa myös väljälle keskustelulle, joka voi auttaa uusien ja luovien ratkaisujen löytämistä. Kun sovitteluistunnossa on päästy siihen vaiheeseen, että ollaan neuvottelemassa eri ratkaisuvaihtoehtoista, istunnon keskeyttäminen ajanpuutteen vuoksi voi helposti johtaa siihen, ettei sovintoa lopulta synny lainkaan. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 38.)

Sovitteluistunnolle ei ole olemassa tarkkaa ennakoitavissa olevaa kaavaa, jolla se kulkee eteenpäin vaan se muotoutuu sovitteluistunnon aikana esille nousevien kysymysten ja keskustelujen kautta. Sovittelija ja asiantuntija-avustaja esittävät vanhemmille kysymyksiä ja tämän on voitu todeta vievän istuntoa hyvin eteenpäin ja oikeaan suuntaan kohti sovinnollista ratkaisua. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

Selvittelyvaiheen jälkeen, kun sovittelijalla, asiantuntija-avustajalla ja molemmilla vanhemmilla on selvä käsitys siitä, mistä asioista vanhemmilla on erimielisyyksiä ja mitkä ovat molempien vanhempien toivomukset, siirrytään neuvotteluvaiheeseen. Neuvotteluvaiheessa osapuolet siirtyvät sovittelijan johdolla keskustelemaan konkreettisista ratkaisuvaihtoehtoista. Neuvotteluvaiheessa vanhempien mahdollisten lakimiesavustajien on tarkoitus aktivoitua. Avustajan tehtävänä on tukea päämiestään ja auttaa häntä sovinnollisen ratkaisun löytämisessä ja luoda hyvää sovinnollista sekä luottamuksellista ilmapiiriä. Tarkasteltaessa sovittelun onnistumista, avustajan rooli voi olla sovitteluistunnossa hyvinkin tärkeä. Avustaja useissa tilanteissa on ollut esimerkiksi suurena osana auttamassa vanhempia ymmärtämään, mitkä heidän esittämistään vaatimuksista ovat tosiasiassa realistisia. Neuvotteluvaihe vie yleensä paljon aikaa, sillä käsiteltävänä on paljon kysymyksiä, joista on tarkoitus päästä sovintoon. Ratkaisuvaihtoehtoja voidaan kirjata ylös molempien vanhempien nähtäville, jolloin keskustelun alla olevat asiat konkretisoituvat heille entisestään. Voidaan esimerkiksi kirjata paperille asioita, joista vanhemmat ovat samaa mieltä ja tehdä taulukko, johon saadaan vieretysten näkyville asiat, joista vanhemmat ovat vielä erimieltä. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 85; Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

Kun neuvotteluvaiheessa vanhemmat ovat päässeet yhteisymmärrykseen joko kaikista riitaisista kysymyksistä tai osasta niistä, siirrytään päätösvaiheeseen. Päätösvaihe on se, jolloin sopimus tai osasopimus syntyy. Toisaalta voidaan todeta, että sovintoa ei synny eikä sovittelua tämän

vuoksi ole enää tarkoituksenmukaista jatkaa, jolloin tuomari tekee päätöksen sovittelun lopettamisesta. Jos näyttää siltä, että vanhemmat pääsevät yhteisymmärrykseen riitaisista asioista, aletaan hioa sopimusluonnosta ja yksityiskohtaisia sopimusehtoja. Sovittelussa on Oulun käräjäoikeuden sovittelijoiden ja asiantuntija-avustajien parissa muodostunut tavaksi pyrkiä mahdollisuuksien mukaan puhtaaksikirjoittamaan sopimus sovitteluistunnon aikana, jolloin siihen saadaan vanhempien allekirjoitukset sovittelun päätteeksi. Tämä sopimus liitetään ratkaisu – asiakirjan eli vahvistamispäätöksen liitteeksi. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

Sovittelu tulee lain mukaan toteuttaa joutuisasti. Sovittelussa tulee noudattaa tasapuolisuutta ja puolueettomuutta. (TuomioistuinsovitteluL 6.1 §.) Sovitteluistunnolle varataan yleensä koko päivä aikaa, sillä se vaatii oman aikansa ja sovitteluistunnon kulkua on hyvin vaikea ennustaa etukäteen. Lakimiesavustajat ovat pitäneet osassa tapauksista sovitteluistuntoja liian pitkinä, kun taas vanhemmista suurin osa, 78 % oikeusministeriön toteuttamaan kyselyyn vastanneista, ovat pitäneet istunnon kestoja sopivan mittaisena. (HE 186/2013 vp, 10; Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 37.)

Sovittelutapaamiset eli istunnot on pyritty pitämään yhden päivän aikana, jotta sovittelu ei viivästy. Vanhemmille on haluttu kuitenkin antaa mahdollisuus edetä sovintoon myös vähitellen lyhytkaisten kokeilusopimusten avulla. Tämä tarkoittaa sitä, että istuntopäivän päätteeksi vanhemmat laativat kokeilusopimuksen, jolla he kokeilevat esimerkiksi jotain tiettyä tapaamismallia käytännössä. Tämä kokeilusopimus kestää yleensä noin 3-4 kuukautta, jonka jälkeen pidetään jatkoistuntopäivä, jolloin katsotaan kuinka sopimus on käytännössä toiminut. Se, että asia siirretään jatkoistuntoon, edellyttää sitä, että vanhempien sovinnollisuudessa on havaittavissa edistymistä ja sovinnon saavuttaminen tuntuu niin osapuolista kuin sovittelijasta ja asiantuntija-avustajastakin mahdolliselta. Jatkosovittelussa sovittelija ja asiantuntija-avustaja tiedustelevat vanhemmilta, kuinka määräaikainen kokeilusovinto on toiminut. Tuolloin usein tilanne vanhempien välillä on muuttunut ja vanhempien välit saattavat hyvinkin olla paremmat kuin aikaisemmin ja he voivat olla valmiita tekemään lopullisen sovinnon. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 37; Asiantuntija-avustaja x 11.4.2014, haastattelu.)

Vuosina 2011-2012 sovitteluistuntoja yhdessä jutussa on pidetty keskimäärin noin 1,2. Sovintoon päästiin ensimmäisessä istunnossa noin 63 %:ssa jutuista ja lopuissa tarvittiin useampi istunto. Enimmillään istuntoja on tähän asti pidetty neljä, mikä on kuitenkin hyvin poikkeuksellista. Mikäli asia siirretään jatkoistuntoon, pääsääntöisesti samalla tehdään jonkinlainen määräaikainen kokei-

lusopimus. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 37.) Edelleenkin yli puolessa jutuista päästään sovintoon ensimmäisessä istunnossa (Helevä-Vuoti 2014, haastattelu).

3.3 Sovittelun päättymisen ja sovinnon vahvistaminen

Tuomioistuinsovittelu päättyy, kun asiassa vahvistetaan sovinto tai osapuolet ilmoittavat sovittelijana toimivalle tuomarille muuten sopineensa asian tai toinen osapuolista ilmoittaa sovittelijalle, että ei halua asiaa enää soviteltavan. Sovittelu päättyy myös, jos sovittelija päättää osapuolia kuultuaan, että sovittelun jatkaminen ei ole enää perusteltua. Sovittelun päättymisestä sovittelijan tulee ilmoittaa osapuolille. (TuomioistuinsovitteluL 9.1-3 §.) Koko sovittelun ajan sovittelijan tulee muistaa, ettei mitä tahansa sovintoa voi vahvistaa, vaikka molemmat vanhemmat olisivat siitä yhtä. Jokaisen vahvistettavan sovinnon kohdalla sovittelijan tulee miettiä, onko sovinto lapsen edun mukainen. Lisäksi on mietittävä voiko sovintoa lakien säännösten mukaan vahvistaa. Koko sovittelun ajan sovittelijan ja asiantuntija-avustajan tulee tarkastella sovintoa lapsen kannalta. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

Mikäli osapuolten välille saadaan molempia osapuolia miellyttävä ratkaisu ja he pääsevät asiassa sovintoon, tuomari voi vahvistaa tämän sovinnon. Tuomarin vahvistama sovinto rinnastetaan oikeuden päätökseen tai tuomioon. Mikäli sovintoa ei synny, asian käsittely sovittelussa päättyy ja asia palaa oikeudenkäyntiin. Sovittelijana toiminut tuomari on esteellinen käsittelemään samaa asiaa oikeudenkäynnissä eli kyseinen tuomari ei saa toimia käsittelijänä tai puheenjohtajana sovinnosta oikeudenkäyntiin siirtyneessä riita-asiassa ja sen käsittelyssä. (TuomioistuinsovitteluL 9.1 ja 9.3 §:t, 10.3 § ja 14.2 §.) Sovittelussa vahvistettava sovinto voi koskea myös muuta istunnossa esille tullutta asiaa kuin ainoastaan osapuolten alkuperäisiä vaatimuksia (TuomioistuinsovitteluL 8 §).

Päätökseen, jolla tuomioistuinsovittelu aloitetaan, sitä koskeva pyyntö hylätään tai tuomioistuinsovittelu todetaan päättyneeksi, ei saa hakea muutosta. Ilman vastapuolen suostumusta, kumpikaan asianosaisista ei saa soviteltavana olleen asian mahdollisessa myöhemmässä tuomioistuin-käsittelyssä vedota siihen, mitä toinen asianosainen on sovintoon pääsemiseksi tuomioistuinsovittelussa kertonut tai esittänyt (TuomioistuinsovitteluL 16 § ja 17 §.)

4 ASiantuntija-AVUSTEINEN SOVITTELU OULUN KÄRÄJÄOIKEUDESSA

Oulun käräjäoikeudessa asiantuntija-avusteisille sovitteluille pidetään kalenteria, johon on merkitty puoleksi vuodeksi eteenpäin sovitteluistuntoajat. Tämä helpottaa tuomareiden ja asiantuntija-avustajien aikataulujen yhteensovittamista ja nopeuttaa osaltaan sovitteluprosessia. Sovittelu-tuomareille on kalenterissa jaettu tietyt sovitteluviikot, jolloin he toimivat sovittelijoina sovitteluis-tunnoissa. Jokaiselle päivälle taas on varattu kalenterissa tietty asiantuntija-avustaja. Sovitteluis-tuntojen sopimiset on keskitetty yhdelle käräjäsihteerille. Kun sovitteluasia tulee vireille tai siirtyy oikeudenkäynnistä sovitteluun, käräjäsihteri katsoo ensimmäisen vapaan päivän sovittelukalen-terista ja tiedustelee sopiiko kyseinen päivä osapuolille ja heidän mahdollisille avustajilleen. Par-haimmillaan tällä menetelmällä vanhemmat pääsevät sovitteluistuntoon muutaman viikon kuluttua siitä, kun hakemus on saapunut käräjäoikeuteen tai sovittelun aloituspäätös on tehty. Jos hake-muksia tulee useita lähes samaan aikaan tai sovinnon aloituspäätöksiä tehdään useita, sovittelun käsittelyajat voivat olla pidemmät. Lähes poikkeuksetta sovitteluistunnot saadaan järjestettyä kuitenkin alle kahden kuukauden päähän, mikäli käräjäoikeuden ehdottamat ajat sopivat asian-osaisille ja heidän mahdollisille avustajilleen. Tämä on suunnaton etu oikeudenkäyntiin ja sen pitkiin käsittelyaikoihin verrattuna. Mikäli olosuhdeselvitys joudutaan laatimaan, oikeudenkäynnis-sä ei saada ratkaisua huoltoriita-asiaan alle puolessa vuodessa vaan käsittelyajat saattavat olla huomattavastikin pidemmät. Mikäli sovintoa ei syystä tai toisesta vahvisteta vaan asia siirretään oikeudenkäyntiin, voi prosessin kokonaiskesto jatkua parillakin kuukaudella. Sovintoon tai osasovintoon on päästy kuitenkin noin 75 %:ssa sovittelujutuista. (Asiantuntija-avustaja x 11.4.2014, haastattelu; Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

Kun toiselta vanhemmalta kysytään vastausta hakijavanhemman sovitteluhakemukseen, lapsi-asioden tuomioistuinsovittelusta lähetetään osapuolelle sovitteluesite (liite 3). Sovitteluesitteessä kerrotaan, mitä sovittelu on ja miten se eroaa oikeudenkäynnistä. Esitteestä selviää myös milloin riitaa voidaan sovittaa tuomioistuimessa. Mikäli riita-asian vireille pannut osapuoli ei ole haaste-hakemuksessaan ilmaissut kantaansa sovitteluun, tiedustellaan myös häneltä suostumusta sovit-teluun ja samalla hänelle lähetetään myös esite. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu).

4.1 Asiantuntija-avusteinen sovittelu määrällisesti

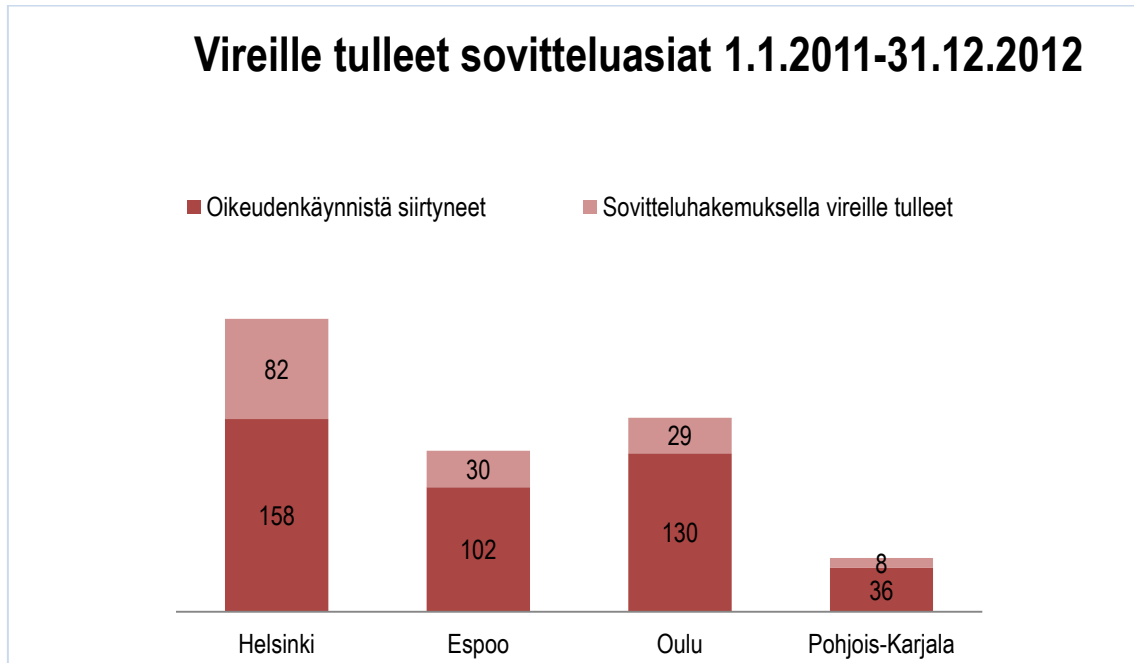
Tuomioistuimiin ohjautuvista huoltoriidoista suurin osa on hyvin vaikeita. Vuosien 2011-2012 aikana, jolloin asiantuntija-avusteisen sovittelun seurantajakso oli käynnissä, 77 %:ssa huoltoriidoista on päästy sovintoon tai osasovintoon ja loput 23 % sovitteluista päättyi tuloksettomana. Asiantuntija-avusteinen sovittelu on ollut oikeudenkäyntiin verrattaessa nopeampaa sekä sitä kautta kaikkien osapuolten kannalta edullisempaa. Sovitteluistuntoon päästiin seurantajakson aikana noin 1,5 kuukaudessa asian vireilletulosta tai sovittelun aloituspäätöksestä. Oikeudenkäyntijutuissa ensimmäiseen istuntoon päästään noin 2-3 kuukaudessa asian vireilletulosta. (HE 186/2013 vp, 4 ja 9-10.)

Käräjäoikeuksissa käsitellään vuosittain noin 3 600 huoltoasiaa. Näistä riitaisia on 1 800-2 000, joista noin 56 % on uusintariitoja (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 16-17.) Vaikeiden, krooniksiksi konflikteiksi muodostuneiden riitojen, joissa oikeutta käydään yhä uudelleen, osuus on käräjäoikeuksissa noin 25 % ja hovioikeuksissa noin 34 %. Oikeudenkäynti on monivaiheinen ja pitkäkestoinen. Käräjäoikeudessa huoltoriitojen oikeudenkäynti kestää keskimäärin 8-9 kuukautta. Huoltoriidoissa 17 %:ssa jutuista valitetaan hovioikeuteen, jossa asian käsittely kestää keskimäärin vielä 6,3 kuukautta. (HE 186/2013 vp, 4-5.)

Sovittelun pyrkimyksenä on muun muassa olla oikeudenkäyntiä nopeampi käsittelyvaihtoehto. Suurin osa jutuista päättyy ensimmäisessä sovitteluistunnossa, vaikkakin osassa jutuista järjestetään jopa 3 istuntoa. Sovitteluistuntojen kesto on ollut keskimäärin noin 4 tuntia ja koko sovittelun kesto seuranta-aikana päättyneistä jutuista oli keskimäärin 2,5 kuukautta. Sovitteluasioiden kokonaiskestoon on vaikuttanut osasopimukset, jolloin asia on käräjäoikeudessa vireillä siihen saakka, kunnes asiassa tehdään lopullinen sovinto. Oulussa sovittelun kesto on ollut keskimäärin 1,9 kuukautta, mikä on ajallisesti lyhin kaikista kokeilussa alusta asti mukana olleesta neljästä käräjäoikeudesta. (HE 186/2013 vp, 10; Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 37-39.)

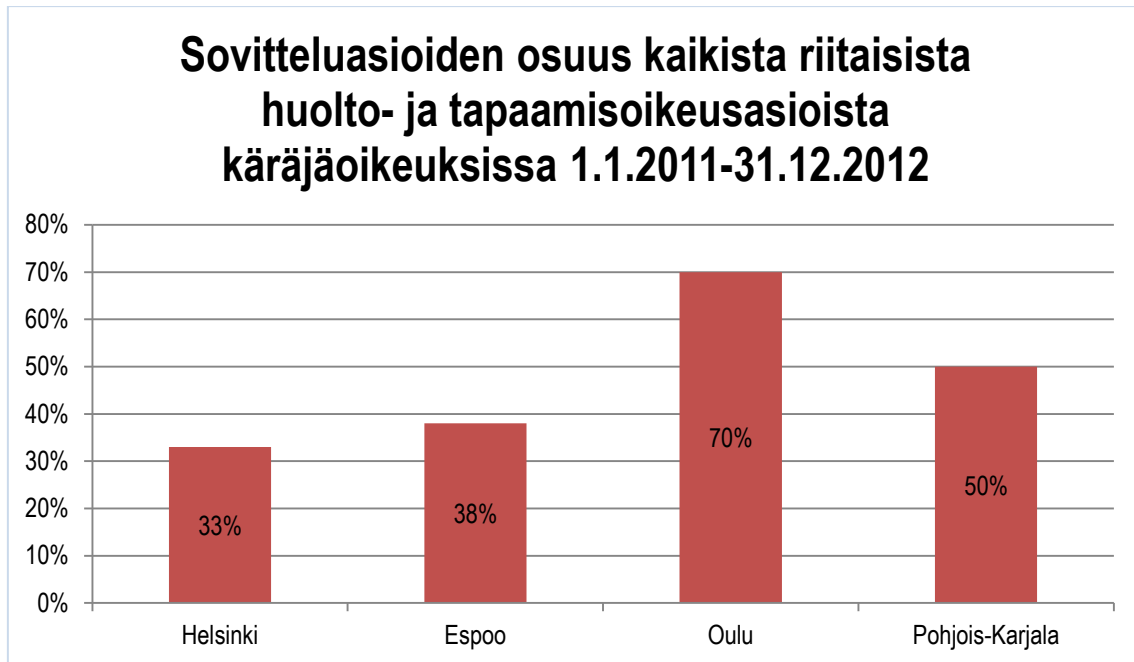
Vuosina 2011 ja 2012 vireille tuli yhteensä 654 sovitteluasiata, joista 575 asiaa tuli vireille neljässä alun perin kokeilussa mukana olleeseen käräjäoikeuteen ja 79 myöhemmin mukaan kokeiluun liittyneeseen käräjäoikeuteen. Suurin osa, 74 %, oli oikeudenkäynnistä siirrettyjä ja 26 % suoria sovitteluhakemuksia. Oulun käräjäoikeudessa tuli vireille yhteensä 159 sovitteluasiata, joista sovitteluhakemuksella vireille tulleita oli 29 eli 18 %. Helsingissä tuli vireille yhteensä 240 asiaa, joista sovitteluhakemuksella vireille tulleita oli 82 eli 34 %. Espoossa tuli vireille yhteensä 132 asiaa,

joista sovitteluhakemuksella vireille tulleita oli 30 eli 23 %. Pohjois-Karjalassa tuli vireille yhteensä 44 asiaa, joista sovitteluhakemuksella vireille tulleita oli 8 eli 18 % (Kuvio 1). (HE 186/2013 vp, 9; Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 28.)

Kuvio 1 (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 28).

Vuoteen 2011 verrattuna vuonna 2012 sovitteluasioiden määrä kasvoi 22 %:lla, mikä oli oikeusministeriölle osoitus siitä, että sovittelu oli herättänyt luottamusta ja se oli koettu hyväksi vaihtoehdoksi yrittää ratkaista huoltoriitoja ja muita riitaisia lapsiasioita. Sovitteluasioiden osuus kaikista riitaisista huolto- ja tapaamisoikeusasioista kahden ensimmäisen kokeiluvuoden, 2011 ja 2012, aikana oli Helsingissä noin 33 %, Espoossa noin 38 %, Oulussa noin 70 % ja Pohjois-Karjalassa noin 50 % (Kuvio 2). (HE 186/2013 vp, 9; Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 29.)

Kuvio 2 (HE 186/2013 vp, 9).

Seuranta-aikana sovitteluun tulleista huoltoasioista kaikissa käräjäoikeuksissa 47 % oli uusintariitoja ja loput 53 % ensiriitoja. Arviointilomakkeiden ja palautekyselyjen avulla saatujen tietojen perusteella on saatu selville, että suuressa osassa uusintariitoja oli kyse pitkittyneestä konfliktista, jossa vanhemmat olivat käyneet läpi jo useita viranomaisprosesseja. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 30.)

Seuranta-aikana päättyi Helsingin, Espoon, Oulun ja Pohjois-Karjalan käräjäoikeuksissa yhteensä 435 sovitteluasiaa, joista 16 %:ssa asia ei edennyt sovitteluun saakka. Suurin osa, 69 % eli yhteensä 300 asiaa, seuranta-aikana päättyneistä sovitteluista oli tuomarin oikeudenkäynnistä siirtämiä asioita ja loput 31 % eli 135 asiaa oli tullut vireille suoralla sovitteluhakemuksella. Sovitteluistunto järjestettiin 367 asiassa. Näistä sovitteluun edenneistä asioista tehtiin kokonaissovinto 62 %:ssa, osasovinto 15 %:ssa ja tuloksettomana päättyi 23 % asioista (Kuvio 3). Syynä siihen, että näissä loppuissa 68 asiassa, ei järjestetty sovitteluistuntoa lainkaan, johtui sovitteluhakemuksella vireille tulleissa asioissa yleensä siitä, ettei toinen osapuoli suostunutkaan lopulta sovittelun aloittamiseen ja sovitteluun siirretyissä asioissa yleensä siitä, että toinen osapuoli perui antamansa suostumuksen sovitteluun. (HE 186/2013 vp, 9; Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 32 ja 122).

Kuvio 3 (HE 186/2013 vp, 9).

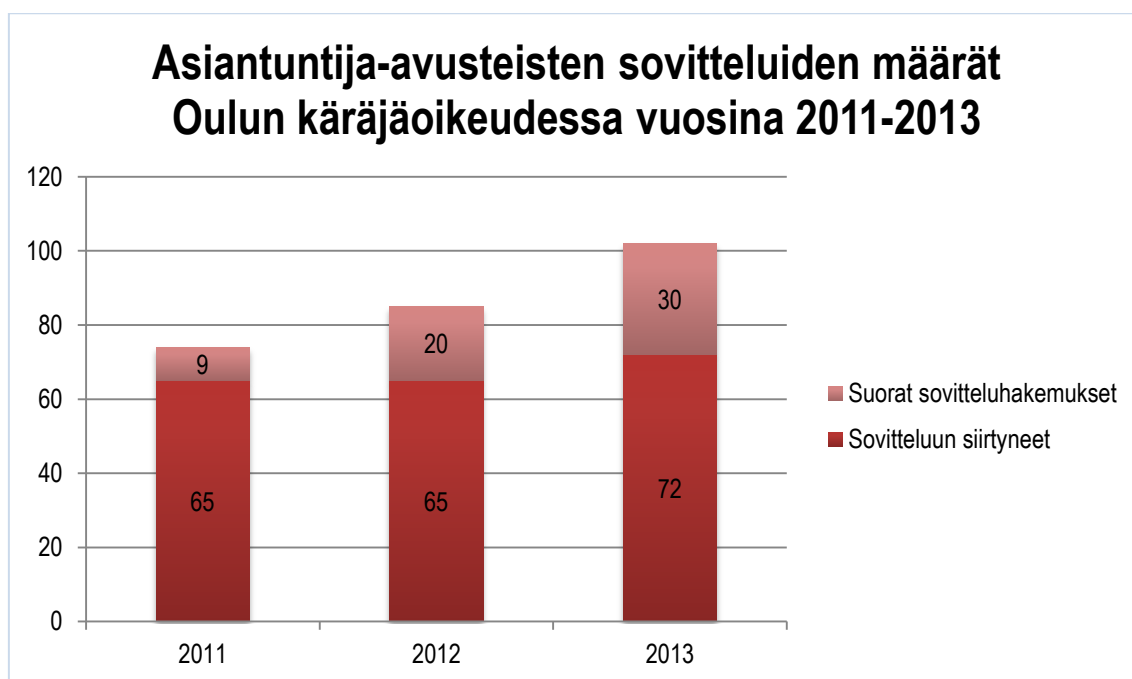
4.1.1 Sovittelun kahden ensimmäisen vuoden kokeilujakso Oulun käräjäoikeudessa

Asiantuntija-avusteinen lapsiasioiden sovittelun kokeilujakson ajalta Oulun käräjäoikeus on koonnut tilastot, joiden mukaan vuonna 2011 sovitteluja on ollut 74 kappaletta, joista 9 kappaletta on tullut suoralla sovitteluhakemuksella ja loput 65 kappaletta siirtyneet tuomioistuinkäsittelystä sovitteluun. Vuonna 2012 Oulun käräjäoikeudessa on asiantuntija-avusteisia lapsiasioiden sovitteluja ollut 85 kappaletta. (Oulun käräjäoikeus 2011; Oulun käräjäoikeus 2012.)

Kyseessä olevista tilastotiedoista pystytään jo huomaamaan, että sovittelujen määrä on noussut näitä kahta kokeilujakson vuotta verrattaessa jo 11 kappaleella, mikä tarkoittaa kaiken kaikkiaan 14,9 prosentin nousua. Suoralla sovitteluhakemuksella vireille tulleita sovitteluasioita on vuonna 2011 tullut 9 kappaletta ja vuonna 2012 tuo luku on kasvanut huimat 122,2 prosenttia. Tämä tarkoittaa yhteensä 20 kappaletta suoralla sovitteluhakemuksella vireille tullutta sovitteluasiasiaa, mikä on erittäin huomattava nousu. Tämä osoittaa kuinka hyvin ja nopeasti kahden vuoden mittaisen kokeilujakson aikana vanhemmat ottivat vastaan uudenlaisen menettelyn lapsiin liittyvissä huoltajuusriitojen selvittämisessä. (Oulun käräjäoikeus 2011; Oulun käräjäoikeus 2012.)

4.1.2 Sovittelun kokeilujakson jatkuminen vuoden 2012 jälkeen Oulun käräjäoikeudessa

Alkuperäisen kahden vuoden kokeilu- ja seurantajakson jälkeen kokeilu jatkui edelleen, kunnes menettelyn vakinaistamista koskevat lakimuutokset astuivat voimaan (Henriksson 2013, hakupäivä 6.2.2014). Tilastollisesti tarkasteltaessa kahden vuoden kokeilujakson jälkeen, eli vuoden 2013 alusta lukien sovittelu on vain kasvattanut suosiotaan riitaisten vanhempien keskuudessa. Vuonna 2013 sovitteluja oli Oulun käräjäoikeudessa yhteensä 102 kappaletta, joista suoralla sovitteluhakemuksella tuli jopa 30 kappaletta (Kuvio 4). Sovittelujen kokonaismäärä on kasvanut vuonna 2013 kokonaisuudessaan 20 %:lla vuoteen 2012 verrattuna ja vuoteen 2011 verrattuna 37,8 %:lla. Suorien sovittelujen määrä on vuonna 2013 kasvanut 50 % edellisvuoteen verrattuna ja vuoteen 2011 verrattuna huimat 233,3 %. (Oulun käräjäoikeus 2013.)

Kuvio 4 (Oulun käräjäoikeus 2011; Oulun käräjäoikeus 2012; Oulun käräjäoikeus 2013).

Taulukosta voidaan havaita, että Oulun käräjäoikeudessa lapsiasioiden tuomioistuinsovittelujen määrä on selkeästi kasvussa. Varsinkin suorien sovitteluhakemusten määrä on kasvanut melko tasaiseen tahtiin joka vuosi näiden kolmen vuoden aikana. Vuoden 2014 alku on ollut asiantuntija-avusteisessa sovittelussa hieman vuotta 2013 hiljaisempi. 30.4.2014 mennessä Oulussa on tullut vireille 32 asiantuntija-avusteista sovitteluasiata, joista suoralla hakemuksella on tullut 8 asiaa, kun taas vuonna 2013 samassa ajassa oli tullut vireille yhteensä 39 sovitteluasiata.

Tällä hetkellä Oulun kärjäoikeudessa on viisi tuomaria, jotka sovittelevat lapsiasioita. Näiden viiden lisäksi on myös yksi ylimääräinen tuomari, joka toimii sovittelijana, kun sovitteluja on tullut paljon yhtä aikaa vireille sekä esteellisyystilanteissa. Lisäksi on toinen niin sanottu varalla oleva ylimääräinen tuomari, joka on käynyt koulutuksen lapsiasioiden sovitteluun, mutta toimii lapsiasioiden sovittelijana hyvin harvoin. Asiantuntija-avustajia Oulussa on tällä hetkellä myös viisi. Tämä kokoonpano on koettu hyväksi ja sopivan kokoiseksi Oulun kärjäoikeuden työntekijöiden keskuudessa. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

4.2 Asiantuntija-avusteisen sovittelun haasteita

Kuten jo aiemmin on todettu, sovittelussa tuomari ei ratkaise riitaisaa asiaa vaan toimii sovittelijana. Tuomareiden keskuudessa on ollut havaittavissa haastetta tuomarin roolista luopumisessa sovitteluissa, sillä heidän normaaliin työkuvaansa oikeudenkäynnin puolella kuuluu ratkaista asioita. Joissain tilanteissa riitaisia vanhempia on ollut erittäin vaikeaa saada puhumaan toisilleen ja saada heidät asiallisesti keskustelemaan lapsesta ja lapsen asioista. Haastavaa sovittelevalla tuomarilla ja asiantuntija-avustajalla on ollut löytää keskusteluista erimielisyydet ja ne syyt, joiden vuoksi mahdolliset sovittelu edeltävät tapaamiset tai muut sovitut järjestelyt eivät toimi. Kun vanhempien tulee sovittelussa itse löytää ratkaisu riitaisiin asioihin, tuomarin ja asiantuntija-avustajan on toisinaan ollut erittäin vaikeaa saada vanhemmat puhumaan todellisista riitojen taustoista. Yhtenä haasteena on koettu myös se, että sovitteluistunnoissa esille voi tulla hyvinkin monenlaisia asioita eikä yleensä ennalta voida tietää, mitä kaikkea istunnoissa tulee esille. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

Yksi tuomarin ja asiantuntija-avustajan yhteistyön haasteista on ollut eri ammattikuntien erilainen ammattikieli. Keskinäisiä keskusteluja käytäessä on havaittu, että tuomarit ja asiantuntija-avustajat käyttävät jonkin verran samoja termejä tarkoittaen niillä eri asioita. Kyseinen ammattikielen erilaisuus ei kuitenkaan ole muodostunut ongelmaksi sovitteluissa. (Kokeiluprojektin ohjausryhmä 2013, 58.)

Suurin osa sovittelussa tavatuista vanhemmista ovat olleet hyvään vanhemmuuteen kykeneviä ja haluavia, mutta heidän keskinäinen vuorovaikutuksensa ei syystä tai toisesta ole toiminut eikä heidän yhteistyönsä lapsia koskevissa asioissa ole onnistunut. Joissain tapauksissa sovitteluistunnossa on tullut esille, että ongelmana on ollut riitojen syntyminen vanhempien keskustellessa

esimerkiksi puhelimitse. Tällaisissa tapauksissa sovittelussa voidaan sopia millä tavoin vanhemmat ovat yhteydessä keskenään. On voitu sopia esimerkiksi, että vanhemmat eivät soittale keskenään vaan he ovat yhteydessä tekstiviestein tai ainoastaan sähköpostilla. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

4.3 Kokemukset sovittelun onnistumisesta

Kokemukset lapsiasioiden sovittelusta ovat olleet Oulun käräjäoikeudessa työskentelevän tuomarin ja lapsiasioiden sovittelijan Helevä-Vuodin mukaan erittäin hyvät. Asiantuntija-avustajilla on koettu olevan äärimmäisen tärkeä rooli sovittelussa ja sen onnistumisessa, sillä he ovat lapsipsykologisen edun asiantuntijoita ja vuorovaikutukseen liittyvien kysymysten asiantuntijoita. Työparityöskentelyn on voitu todeta tehostavan sovittelutyötä verrattaessa siihen, että sovittelussa olisi yksistään tuomari sovittelijana ilman asiantuntija-avustajaa ja tämän tuomaa asiantuntemusta. Sovittelijana toimiva tuomari sekä asiantuntija-avustaja tapaavat noin 15 minuuttia ennen sovitteluistunnon alkua, jolloin he keskustelevat sinä päivänä sovittelussa olevasta asiasta ja neuvottelevat etukäteen, kuinka istunnossa lähdetään liikkeelle, mikä on koettu hyväksi tavaksi. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

Asiantuntija-avustajien on koettu olevan erittäin tärkeässä roolissa esimerkiksi siinä, että he osaavat palauttaa keskustelun lapsiin, mikäli vanhemmat alkavat puhua keskinäisestä parisuhteestaan ja sen aikaisista tapahtumista eivätkä niinkään keskity siihen, minkä vuoksi sovittelussa ollaan eli lapseen. Tarkoituksena sovittelussa ja sovitteluistunnossa on keskustella lapseen liittyvistä asioista ja mahdollisista erimielisyyksistä eikä menneestä parisuhteesta ja sen ongelmista. Sovittelijan ja asiantuntija-avustajan tehtävä ei ole kertoa vanhemmille, mikä on paras ratkaisu heidän asiassaan vaan hänen tehtävänä on puhua asioista yleisellä tasolla. Asiantuntija-avustaja kertoo yleisellä tasolla esimerkiksi, kuinka tietyn ikäinen lapsi yleisesti voi reagoida vanhempien eroon ja kuinka lapsi parhaiten selviää erotilanteesta. Tuomarit ovat kokeneet, että ilman asiantuntija-avustajaa keskustelut eivät veisi niin pitkälle, kuin se ovat nyt vieneet. Asiantuntija-avustajan tehtävä sovittelussa on koettu todella olennaiseksi osaksi sovittelutyötä. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

Asiantuntija-avustajat ovat kokeneet, että heidän työnsä on mielekästä ja tärkeää. On koettu, että asiantuntija-avustajan tietämys ja kokemus ovat hyvin tärkeässä roolissa soviteltaessa lapsia

koskevia asioita. Sovittelumenettely on mahdollistanut vanhemmille sen, että he voivat itse olla mukana sopimassa heidän elämäänsä suuresti vaikuttavista asioista kuten tapaamiskäytännöistä. Tämä mahdollistaa perheitä pääsemään paremmin elämässään eteenpäin, koska ei ole ulkopuolista tahoa päättämässä, kuinka tietyissä tilanteissa tulee toimia. (Asiantuntija-avustaja x 11.4.2014, haastattelu.)

Oulun käräjäoikeudessa yli puolet huoltoriidoista on siirtynyt sovitteluun vuoden 2011 jälkeen. Vuosien 2011-2013 tilastojen ja kokemusten mukaan asiantuntija-avusteisesta sovittelusta on Oulun käräjäoikeudessa muodostumassa pääasiallinen tapa käsitellä huoltoriitoja ja muita riitaisia lapsiasioita. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.) Helevä-Vuotin mukaan kokeilun alussa ei sitä seurannut ohjausryhmä osannut ajatella, että asiantuntija-avusteisesta sovittelusta tulisi niin suosittu. Ohjausryhmä oli ajatellut, että kaikissa neljässä käräjäoikeudessa, joissa kokeilu aloitettiin vuonna 2011, soviteltaisiin yhteensä noin 150 huoltoriitaa vuodessa. Tosiasiassa tämä määrä saavutettiin jo ainoastaan Helsingin käräjäoikeudessa. Vuoden 2011 jälkeen ainoastaan muutamia yksittäisiä sovitteluasioita on tullut myöhemmin takaisin vireille oikeudenkäynnissä uutena riita-asiana. Osassa näistä uudelleen vireille tulleista riita-asioista syynä on ollut se, että toinen vanhempi ei ole noudattanut sopimusta. Osassa syynä on ollut se, että perheiden olosuhteet ovat muuttuneet toisen vanhemman muuton vuoksi, jolloin tehtyä sopimusta ei enää voida samalla tavoin noudattaa. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

Oulun käräjäoikeudessa on asiantuntija-avusteisen sovittelun koettu olevan hyvin organisoitu ja toimiva menettely. Oulun käräjäoikeudessa suhtaudutaan johtoa myöten positiivisesti sovitteluun ja siihen on alusta alkaen panostettu. Vuoden 2014 alussa on Oulun käräjäoikeuteen saatu kaksi uutta sovitteluhuonetta, mikä mahdollistaa useamman yhtäaikaisen sovitteluistunnon. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

Lakivaliokunnan mietinnössä 1/2014 on katsottu, että on tärkeää, että asiantuntija-avusteisen lapsiasioiden sovittelun toimivuutta ja vaikutuksia seurataan jatkossakin. Osana seurantaa olisi tärkeää kerätä tietoa muun muassa sovittelussa saavutettujen sovintojen noudattamisesta. (LaVM 1/2014 vp.) Oikeusministeriö tulee asettamaan seurantaryhmän, joka tulee toistaiseksi seuraamaan asiantuntija-avusteisen sovittelun valtakunnallistamista. Kyseisen seurantaryhmän tehtävistä tai kokoonpanosta ei vielä ole tietoa saatavilla. Suurimmassa osassa käräjäoikeuksista on asiantuntija-avusteinen sovittelumenettely otettu käyttöön vasta 1.5.2014. Kokeiluprojektin ohjausryhmä, joka on tuottanut muun muassa tässä opinnäytetyössä lähteenä toimivan loppura-

portin koskien asiantuntija-avusteisen sovittelun kokeilua käräjäoikeuksissa 1.1.2011-31.12.2013 on 1.5.2014 lakannut toimimasta, sillä sen oli tarkoituskin toimia vain sovittelumenettelyn kokeilun ajan. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

Vuoden 2014 alku on asiantuntija-avusteisen sovittelun puolella ollut edellistä vuotta hiljaisempi. Oletettavaa on, että vuosi 2014 on kokonaisuudessaankin hieman vuotta 2013 hiljaisempi lapsiasioiden sovittelussa. Vuosi 2013 oli asiantuntija-avusteisessa sovittelussa niin sanottu huippuvuosi ja toiveena ja oletuksena on, että asiantuntija-avusteinen sovittelu pysyy jatkossakin ainakin yhtä suosittuna vaihtoehtona lapsiasioiden käsittelyyn kuin tähänkin asti. (Helevä-Vuoti 11.4.2014, haastattelu.)

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Asiantuntija-avusteinen sovittelu on käräjäoikeuksissa uusi tapa käsitellä riitaisia lapsiasioita, jonka vuoksi on ollut tärkeää saada koottua opinnäytetyö siten, että siitä voi olla apua työn toimimiseksi toimivan käräjäoikeuden työntekijöille sekä mahdollisesti myös menettelystä tietoa etsiville vanhemmille. Tämä on edellyttänyt laajaa tarkastelua sovittelun kulusta, tarkoituksesta ja tuloksellisuudesta.

Opinnäytetyön tutkimuskysymyksiä on kolme:

1. Mitä asiantuntija-avusteinen sovittelu on ja miksi se on otettu Suomessa käyttöön?
2. Miten sovittelu käytännössä Oulun käräjäoikeudessa etenee ja mitä vanhempien on tehtävä, mikäli he haluavat asiantuntija-avusteiseen sovitteluun?
3. Millaiseksi riitaisten lapsiasioden käsittelyvaihtoehdoksi asiantuntija-avusteinen sovittelu on Oulun käräjäoikeudessa koettu?

Opinnäytetyön teoriaosuudessa on kuvattu sovittelun vaiheet. Lisäksi teoriaosuudessa on kuvattu, mitä asiantuntija-avusteinen sovittelu on. Asiantuntija-avusteinen sovittelu on käräjäoikeuksissa tapahtuvaa tuomioistuinsovittelua, joka eroaa yleisestä tuomioistuinsovittelusta siinä, että sovittelijana toimivan tuomarin ja asianosaisten eli riidan osapuolten lisäksi paikalla on asiantuntija-avustaja, joka toimii sovittelijan avustajana ja huolehtii muun muassa lapsen edun toteutumisesta. Asiantuntija-avustajilla on pitkäaikainen kokemus työskentelystä lapsi- ja eroperheiden parissa, jonka vuoksi he ovat sovittelijan rinnalla erittäin tärkeänä sovittelua eteenpäin vievänä osana sovitteluprosessissa. Asiantuntija-avusteinen sovittelu on aloitettu kokeilussa mukana olleissa käräjäoikeuksissa vuonna 2011. Koska asiantuntija-avusteinen sovittelu on varsin uusi riitaisten lapsiasioden käsittelymuoto, tärkeinä osina opinnäytetyössä on käsitelty sovittelun vaiheita ja sitä, mitä asiantuntija-avusteinen sovittelu on. Tärkeänä selvitettävänä seikkana työssä on ollut myös se, miten tämän menettelyn käyttöönotolla on toivottu vaikutettavan huoltoriitojen ja muiden lapsiasioden käsittelyyn ja kuinka nämä toivotut seikat ovat toteutuneet ja kuinka menettely on koettu työntekijöiden keskuudessa nimenomaan Oulussa. Työntekijöiden näkökulmaa on selvitetty haastattelujen avulla.

Opinnäytetyön tutkimusmenetelmänä on lainoppi. Opinnäytetyön keskeisimpinä lähteinä toimivat lainsäädäntö, esityöt sekä oikeuskirjallisuus. Opinnäytetyö on laadullinen tutkimus ja sen teoriaa

on täydennetty teemahaastattelujen avulla. Ensimmäistä tutkimusongelmaa tukien työn teoriaperustassa on käyty läpi ennen kaikkea lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvää lakia ja tuomioistuinsovittelulakia sekä hallituksen esitystä eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain, riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 5 ja 10 §:n sekä sosiaalihuoltolain 17 §:n muuttamisesta, johon asiantuntija-avusteisen sovittelun valtakunnallistaminen perustuu. Lisäksi kaikkien tutkimusongelmien selvittämiseksi on käyty läpi myös oikeusministeriön julkaisuja ja oikeusministeriön asettaman kokeiluprojektin ohjausryhmän tuottamaa loppuraporttia koskien asiantuntija-avusteisen sovittelun kokeilujaksoa vuosina 2011 ja 2012.

Muiden lähteiden lisäksi opinnäytetyön aikana on toteutettu kaksi teemahaastattelua. Toinen haastateltava oli Oulun kärjäoikeuden tuomari, joka työskentelee myös sovittelijana ja on ollut lisäksi mukana oikeusministeriön asettamassa kokeilujakson ohjausryhmässä. Toinen haastateltavista oli asiantuntija-avustajana toimiva perheneuvolan työntekijä, joka on koulutukseltaan psykologian maisteri ja työskennellyt noin 10 vuoden ajan avioero-, parisuhde- ja sovitteluasioiden parissa. Toteutetuista haastatteluista on saatu erittäin hyödyllistä tietoa kaikkiin tutkimuskysymyksiin liittyen. Haastatteluista saatu aineisto täydensi työn teoriaosuutta tuoden työhön käytännönläheisyyttä ja tietoa havaituista haasteista ja työntekijöiden kokemuksista sekä sovittelun tulevaisuudennäkymistä Oulussa. Tämän lisäksi haastatteluista on saatu hyödyllistä tietoa kärjäoikeuden käytännöistä ja sovittelun vaiheista.

Mikäli vanhemmat eivät keskenään pääse lasta koskevissa asioissa yhteisymmärrykseen, riitaisia lapsiasia voidaan saattaa kärjäoikeuden käsiteltäväksi. Asiantuntija-avusteinen sovittelu on uutena menettelynä noussut perinteisen tuomioistuinkäsittelyn rinnalle lapsiasioden ratkaisemisen vaihtoehtoiseksi käsittelymuodoksi. Yleisessä riita-asioiden sovittelussakin on mahdollista käyttää asiantuntijaa sovittelijan avustajana. Asiantuntijaa on todellisuudessa käytetty sovitteluissa hyvin harvoin ja tämä on ollut osapuolille maksullista. Kun lapsiasioden sovittelumenettelyä alettiin suunnitella, katsottiin, että sovittelijan rinnalle olisi hyödyllistä saada avustaja, joka voi auttaa kaikkia osapuolia ymmärtämään paremmin nimenomaan lapsen tarpeet ja näkökulmat asioihin. Katsottiin lisäksi, että asiantuntija-avustajan käytön tulee olla vanhemmille maksutonta. Kuten alun perin oli muun muassa oikeusministeriön asettamassa asiantuntija-avusteiseen sovitteluun perehtyneessä ohjausryhmässä ajateltukin, avustajan käyttö osoittautui erittäin tarpeelliseksi lapsiasioden sovitteluissa. Asiantuntija-avusteinen sovittelu on tarkoitettu pääasiassa vanhemmille, joilla on riitaa lapseen liittyvissä asioissa. Asiantuntija-avusteisessa sovittelussa voidaan sovi-

teltavaksi ottaa lapsen huoltoon, tapaamisoikeuteen sekä elatukseen liittyviä asioita. Lisäksi sovittelussa voidaan pyrkiä sopimaan muita lapseen liittyviä riitaisia asioita. Asiantuntija-avusteinen sovittelu on tuomioistuinkäsittelyä huomattavasti nopeampi tapa ratkaista riitaisia lapsiasioita.

Vanhempien välisten riitojen selvittäminen mahdollisimman nopeasti on lasten kannalta ensiarvoisen tärkeää, minkä vuoksi asiantuntija-avusteinen sovittelu on otettu Suomessa käyttöön. Riitaisten asioiden läpikäyminen yhä uudestaan ja uudestaan on usein hyvin raskasta niin vanhemmille kuin lapsellekin. Lapsen sopeutumista erotilanteeseen tukee parhaiten se, että vanhemmat pystyvät toimimaan eron jälkeen yhteistyössä ja voivat sopuisasti päättää kaikista lasta koskevista asioista. Asiantuntija-avusteisella sovittelulla on ollut tarkoitus päästä sovinnolliseen ja lapsen kannalta parhaaseen sekä pitkäkestoiseen lopputulokseen. Lisäksi tarkoituksena on ollut lyhentää riitaisten asioiden käsittelyaikoja. Koska sovittelussa tulokset ovat olleet erittäin positiivisia ja sovitteluasiat olivat määrällisesti olleet koko kokeilun ajan kasvussa, sovittelumenettely valtakunnallistettiin 1.5.2014 koko Suomeen, jotta ympäri Suomen kaikilla riitaisilla vanhemmilla on yhtäläiset mahdollisuudet saattaa muun muassa huoltoriitansa tuomioistuinkäsittelyn sijasta tuomioistuinsovitteluun.

Mikäli toinen asianosainen haluaa riita-asiassa toimitettavan sovittelun, tulee hänen tehdä vapaamuotoinen hakemus käräjäoikeudelle. Tuomari voi siirtää myös oikeudenkäyntinä vireille tulleen riita-asian sovitteluun, mikäli asianosaisista toinen on pyytänyt sovittelua ja molemmat asianosaiset siihen suostuvat. Ennen sovitteluistunnon järjestämistä käräjäoikeus tiedustelee vastapuolen lausumaa hakijan tekemään hakemukseen ja antaa hakemuksen toiselle vanhemmalle samalla tiedoksi. Samassa yhteydessä toiselta vanhemmalta eli riidan toiselta osapuolelta tiedustellaan suostumusta sovitteluun. Mikäli asia on tullut riita-asiana vireille eikä suorana sovitteluhakemuksella, tiedustellaan myös asian vireille laittaneen vanhemman suostumusta sovitteluun. Tämän jälkeen käräjäoikeus kutsuu osapuolet istuntoon ja huolehtii tilajärjestelyistä. Sovittelussa järjestetään sovitteluistunto, joka etenee aina neuvotteluina, joita sovittelija ja asiantuntija-avustaja käyvät osapuolten kanssa yhteisesti ja avoimesti. Lisäksi, osapuolten siihen suostuessa, voidaan kummankin osapuolen kanssa käydä niin sanottuja erilliskeskusteluja. Erilliskeskustelussa sovittelija ja asiantuntija-avustaja keskustelevat toisen asianosaisen kanssa siten, ettei toinen asianosainen ole lainkaan paikalla. Sovitteluistunnon jälkeen asiassa vahvistetaan joko sovinto tai osasovinto tai mikäli sovintoa ei synny, sovittelu asiassa päättyy ja asia siirretään käräjäoikeudessa vireille riita-asiana.

Asiantuntija-avusteinen sovittelu on koettu nopeaksi tavaksi käsitellä riitaisia lapsiasioita käräjäoikeudessa verrattuna tavalliseen oikeudenkäyntiin, joka on saattanut kestää useissa tapauksissa yli puoli vuotta. Vuosien 2011-2012 aikana asiantuntija-avusteisessa sovittelussa ensimmäinen sovitteluistunto on onnistuttu järjestämään keskimäärin 1,5 kuukaudessa sovittelun aloittamisesta tehdystä päätöksestä tai sovitteluhakemuksen vireilletulosta laskettaessa. Edelleenkin Oulun käräjäoikeudessa sovitteluistunnon järjestäminen onnistuu noin 1-2 kuukaudessa. Sovitteluistuntoja yhdessä jutussa on vuosien 2011-2012 aikana pidetty keskimäärin noin 1,2. Sovintoon päästiin ensimmäisessä istunnossa noin 63 %:ssa jutuista ja lopuissa tarvittiin useampi istunto. Mikäli asia siirretään jatkoistuntoon, pääsääntöisesti samalla tehdään jonkinlainen määräaikainen kokeilusopimus. Vuoden 2012 jälkeenkin suurimmassa osassa asioista on päästy sovintosopimukseen ensimmäisen istunnon aikana. Sovitteluasioiden kokonaiskesto on noin 2,5 kuukautta, johon vaikuttaa osassa sovitteluasioissa tehtävät osasovinnot ja järjestettävät jatkokäsittelyt.

Asiantuntija-avusteinen sovittelu on osittain koettu sovittelevien tuomareiden sekä asiantuntija-avustajien keskuudessa haastavaksi. Tuomareiden keskuudessa on ollut havaittavissa haastetta tuomarin roolista luopumisessa sovitteluissa, sillä heidän tavanomaiseen työnkuvaansa oikeudenkäynnin puolella kuuluu ratkaista asioita. Haastavaa sovittelevalla tuomarilla ja asiantuntija-avustajalla on ollut löytää keskusteluista erimielisyydet ja ne syyt, joiden vuoksi mahdolliset sovittelua edeltävät tapaamiset tai muut sovitut järjestelyt eivät toimi. Kokemukset lapsiasioiden sovittelusta ovat olleet Oulun käräjäoikeudessa kuitenkin erittäin hyvät. Asiantuntija-avustajilla on koettu olevan äärimmäisen tärkeä rooli sovittelussa ja sen onnistumisessa. Työparityöskentelyn on työntekijöiden keskuudessa todettu tehostavan sovittelutyötä. On huomattu, että sovitteluistunnon ei ole olemassa tarkkaa ennakoitavissa olevaa kaavaa, jolla se kulkee eteenpäin vaan se muotoutuu sovitteluistunnon aikana esille nousevien kysymysten ja keskustelujen kautta. Asiantuntija-avustajien on koettu olevan tärkeässä roolissa lapsiasioiden sovittelussa. He osaavat palauttaa keskustelun lapsiin, mikäli vanhemmat siirtyvät todellisista sovittelussa olevista asioista sivuraiteille ja osaavat muutoinkin ottaa lapsen tarpeet ja näkökulmat erittäin hyvin huomioon. Asiantuntija-avustajan tehtävä sovittelussa on koettu olennaiseksi osaksi sovittelutyötä.

Asiantuntija-avustajat ovat kokeneet työnsä mielekkääksi ja tärkeäksi. Asiantuntija-avustajan tietämys ja kokemus ovat koettu olevan hyvin tärkeässä roolissa soviteltaessa lapsia koskevia asioita. Sovittelumenettely mahdollistaa vanhemmille sen, että he voivat itse olla mukana sopimassa heidän elämäänsä suuresti vaikuttavista asioista, kuten tapaamiskäytännöistä ja se mahdollistaa perheitä pääsemään paremmin elämässään eteenpäin. Oulun käräjäoikeudessa yli puo-

let huoltoriidoista on siirtynyt sovitteluun vuoden 2011 jälkeen. Oulun käräjäoikeudessa on koettu, että vuosien 2011-2013 tilastojen ja kokemusten mukaan asiantuntija-avusteisesta sovittelusta on muodostumassa pääasiallinen tapa käsitellä riitaisia lapsiasioita. Oulun käräjäoikeudessa asiantuntija-avusteisen sovittelun on koettu olevan toimiva menettely. Oulun käräjäoikeudessa on sovitteluun alusta alkaen suhtauduttu johtoa myöten positiivisesti. Tämä näkyy esimerkiksi suoraan siinä, että Oulun käräjäoikeudessa sovittelaa jo vain tämän kolmen vuoden kokeilun jälkeen lapsiasioita koskevista riidoista yli puolet sekä siinä, että suurin osa sovitteluista päättyy sovintoon.

6 POHDINTA

Opinnäytetyöni käsittelee 1.1.2011 aloitettua asiantuntija-avusteista sovittelua Oulun käräjäoikeudessa ja tavoitteena on ollut selvittää syvällisemmin, mitä tuo sovittelu on ja kuinka se käräjäoikeudessa etenee. Tavoitteena on ollut, että opinnäytetyöni avulla esimerkiksi uudet työntekijät voivat paremmin ymmärtää, kuinka sovittelumenettely käytännössä toimii. Aiheen ja toivomuksen sovittelumenettelyn avaamisesta työssäni ja menettelyä koskevien kokemusten selvittämisestä sain suoraan Oulun käräjäoikeudelta. Opinnäytetyö on laadullinen tutkimus ja sen tuloksena on syntynyt kattava selvitys siitä, mitä asiantuntija-avusteinen sovittelu on, kuinka paljon sitä Oulussa käytetään ja kuinka se on erityisesti työntekijöiden keskuudessa otettu vastaan.

Opinnäytetyössä esiin tuotu asiantuntija-avusteisen sovittelun valtakunnallistaminen tapahtui opinnäytetyöprosessini aivan loppuvaiheessa, jolloin keskeisiin opinnäytetyössä käyttämiini lähteisiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettuun lakiin sekä riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annettuun lakiin tehtiin muutamiin pykäliin muutoksia ja lisäyksiä. Kyseiset muutokset aiheuttivat muutamia muutoksia työni lähteisiin ja tekstiviitteisiin, kuten myös teoriaosuuden sisältöön aivan työn loppumetreillä.

Opinnäytetyö toteutettiin lainsäädäntöä, oikeuskirjallisuutta, oikeusministeriön julkaisua, hallituksen esitystä ja tähän saadun eduskunnan vastausta sekä haastatteluja lähteenä käyttäen. Haastattelusta sain lopulta paljon työn kannalta tärkeää tietoa sovittelua koskevista kokemuksista, menettelyn haasteista ja sovitteluprosessin kulusta. Olen erityisen tyytyväinen siihen, että haastattelut olivat niin onnistuneet, että pystyin hyödyntämään lähes kaiken haastateltaviltani saaduista tiedoista työssäni. Koska asiantuntija-avusteinen sovittelu on varsin uusi menettely, ei siitä kovinkaan paljoa löytynyt oikeuskirjallisuutta vaan enemmänkin hyödynnettävää tietoa löytyi oikeusministeriön julkaisuista ja hallituksen esityksestä sekä tietysti kaikista keskeisintä tietoa löytyi suoraan lainsäädännöstä. Käyttämäni oikeuskirjallisuus antoi tietoa lähinnä yleisesti oikeudenkäynnin ja sovittelun kulusta ja vaiheista.

Aloitusseminaarissa asettamani aikataulu osoittautui täysin pitämättömäksi, sillä muun muassa uuden työpaikan johdosta opinnäytetyöprosessi venähtikin yhdellä lukukaudella ja työtä ehdin todellisuudessa päästä kirjoittamaan useita kuukausia aiottua myöhemmin. Ohjausseminariin laatamani aikataulu olikin jo hyvin lähellä sitä aikataulua, jolla opinnäytetyö todellisuudessa lopulta

toteutui. Kokopäivätyö on ollut suurena tekijänä vaikuttamassa opinnäytetyöprosessin ajalliseen pituuteen. Tämä ei ole sinällään itseäni haitannut, koska saadessani tietää työskenteleväni koko opinnäytetyöprosessin ajan kokopäiväisesti, tavoitteeni oli, että viimeistään 2014 kesään mennessä työ olisi valmis, jotta valmistumiseni olisi viimeistään kesäkuussa 2014. Vaikkakin opinnäytetyön kirjoittaminen on kestänyt alun perin odotettua pidempään, olen tyytyväinen siihen, että se vastaa asetettuihin tutkimuskysymyksiin ja on rakenteeltaan selkeästi jäsennelty. Opinnäytetyöni on laadullisena tutkimuksena onnistunut selvitys tutkittavasta asiasta eli asiantuntija-avusteisesta sovittelusta Oulun käräjäoikeudessa.

Oppimiskokemuksena opinnäytetyö ja sen teko on muodostunut erittäin tärkeäksi. Opinnäytetyön tekemisen aikana olen päässyt haastamaan itseni uudelleenlaiseen ja tarkempaan tiedonhakuun ja lähteiden kriittiseen arviointiin. Opinnäytetyön aiheen valinta oli erittäin onnistunut, sillä työskentelellä tällä hetkellä käräjäoikeudessa osastolla, jossa asiakkaat silloin tällöin tiedustelevat sovitteluun liittyvistä asioista. Lisäksi melko usein minun tulee itsekkin tiedustella asiakkaiden mielipidettä sovitteluun, jolloin minun on tietysti tärkeää tietää tarkemmin, mitä tuo sovittelu tosiasia on. On ollut erityisen hyödyllistä tutustua sovitteluun tarkemmin, sillä aikaisemmin olen työskennellyt suurimmaksi osaksi rikosasoiden parissa, jolloin riita-asoiden käsittely ja varsinkin sovitteluasiat ovat olleet vieraita itselleni. Opinnäytetyön myötä olen siis saanut laajennettua tietämystäni käräjäoikeudessa käsiteltävistä asioista, josta on varmasti jatkossakin hyötyä työssäni. Haastattelut ja nimenomaan haastattelijana toimiminen oli myös itselleni täysin uusi ja hyödyllinen kokemus. Onnekseni haastattelut osoittautuivat erittäin onnistuneiksi ja myös niistä saamiani kokemuksia voin varmasti tulevaisuudessa hyödyntää.

Hyvä aihe uudelle tutkimukselle olisi selvittää, kuinka pysyviä asiantuntija-avusteisessa sovittelussa saadut sovinnot ovat pitkällä aikavälillä olleet. Tätä ei ole ollut mahdollista selvittää tähän työhön, koska menettely on tässä vaiheessa vielä sen verran uusi, ettei kovin luotettavia tuloksia olisi saatu. Saavutettujen sovintojen on tarkoitus kestävää useita vuosia – jopa siihen asti kunnes lapsi täyttää 18 vuotta.

LÄHTEET

Asetus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 28.6.1994/556.

Asiantuntija-avustaja x. Psykologi. Oulun käräjäoikeus. 2014. Haastattelu 11.4.2014. Tekijän hallussa.

Avoliittolaki 13.6.1929/234.

Eduskunnan vastaus 21/2014 vp.

Elämän palaset paikoilleen, lapsiasioiden tuomioistuinsovittelu oikeudenkäynnin vaihtoehtona. Esite. (Ei julkaisuaikaa, -paikkaa eikä julkaisijaa).

Ervasti, K. 2005. Sovittelu tuomioistuimessa. Helsinki. WSOYpro.

Etelä-Savon ja Varkauden alueen sovittelutoimisto, Pohjois-Karjalan sovittelutoimisto & Pohjois-Savon sovittelutoimisto. 2011. Mitä sovittelu on? Hakupäivä 5.2.2014
<http://www.sovittelu.fi/index.php/fi/mitasovitteluon>.

Euroopan komissio. 2011. Lapsen oikeuksia koskeva EU:n toimintasuunnitelma. Hakupäivä 15.3.2014 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0060:FIN:fi:PDF>.

Hallituksen esitys 186/2013 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain, riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 5 ja 10 §:n sekä sosiaalihuoltolain 17 §:n muuttamisesta.

Helevä-Vuoti, K. 2013. Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu –Informaatio- ja keskustelutilaisuus 28.10.2013. Muistio. (Ei julkaisupaikkaa eikä julkaisijaa).

Helevä-Vuoti, K. Käräjätuomari. Oulun käräjäoikeus. 2014. Haastattelu 11.4.2014. Tekijän hallussa.

Henriksson, A. 2013. Oikeusministeri Anna-Maja Henriksson asiantuntija-avusteisten huoltoriitojen sovittelun päätösseminaarissa 10.10. Hakupäivä 6.2.2014

<http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/puheet/puhe/fi.jsp?oid=396385>.

Kokeiluprojektin ohjausryhmä, puheenjohtaja Aaltonen, A. 2013. Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu käräjäoikeuksissa 1.1.2011 - 31.12.2013, Loppuraportti. Hakupäivä 21.1.2014 <http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1369039863066.html>.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361.

Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 29.4.2011/394.

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 12.5.1999/621.

Lakivaliokunnan mietintö 1/2014 vp.

Lapsiystävällinen oikeus – ns. Follo-mallin kokeilu käräjäoikeuksissa –työryhmä, puheenjohtaja Naapi, M ja sihteeri Koivukoski, P. 2010. Asiantuntija-avustajan käyttö huoltoriitojen sovittelussa. Hakupäivä 20.1.2014 http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/612010asiantuntija-avustajankayttohuoltoriitojensovittelussa/Files/OMML_61_2010_Asiantuntija-avustajan_kaytto.pdf.

Oikeuslaitos. 2010. Toiminta. Hakupäivä 20.1.2014 <http://www.oikeus.fi/16220.htm>.

Oikeuslaitos. 2012. Riidan sovittelu tuomioistuimissa. Hakupäivä 20.1.2014 <http://www.oikeus.fi/40368.htm>.

Oikeuslaitos. 2013. Oulun käräjäoikeus. Hakupäivä 20.1.2014 <http://www.oikeus.fi/6028.htm>.

Oikeusministeriö. 2012. Asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelun laajentaminen, Lausunto-
tiivistelmä. Hakupäivä 30.10.2013

<http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1354192274078.html>.

Oikeusministeriö. 2013. Huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimissa tulossa valtakunnalliseksi. Hakupäivä 21.1.2014

<http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedote/fi.jsp?toid=2213&c=0&moid=2208&oid=399862>.

Oikeusministeriö. 2013. Lapsiystävällisen huoltoriitojen sovittelukokeilun tulokset erinomaiset. Hakupäivä 20.1.2014 <http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedote/fi.jsp?oid=386075>.

Oikeusministeriö. 2014. Lapsiystävällinen oikeus (ns. Follo-malli) –lakihanke. Hakupäivä 15.3.2014

<http://oikeusministerio.fi/fi/index/valmisteilla/lakihankkeet/oikeudenkayntijaoikeuslaitos/lapsiystavallinenoikeus-ns.follo-mallinkokeilukarajaoikeuksissa.html>.

Oulun käräjäoikeus. 2011. FOLLO Sovitteluasiat 2011. (Ei julkaisupaikkaa eikä julkaisijaa).

Oulun käräjäoikeus. 2012. FOLLO Sovitteluasiat 2012. (Ei julkaisupaikkaa eikä julkaisijaa).

Oulun käräjäoikeus. 2012. Sovitteluprojektin jälkipuinti. (Ei julkaisupaikkaa eikä julkaisijaa).

Oulun käräjäoikeus. 2013. FOLLO Sovitteluasiat 2013. (Ei julkaisupaikkaa eikä julkaisijaa).

Oulun käräjäoikeus. 2014. FOLLO Sovitteluasiat 2014. (Ei julkaisupaikkaa eikä julkaisijaa).

Oulun käräjäoikeus. 2014. Vuosikertomus 2013. Oulu: Joutsen Media Oy.

Pohjonen, S. 2001 Konfliktien ratkaisu oikeusjärjestelmässä ja inhimillisessä vuorovaikutuksessa. Sovittelu ja muut vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät. Vantaa. WSLT.

Verkkotoimitus. 2013. Selvitys tuomioistuimelle. Hakupäivä 14.4.2014

<http://www.sosiaaliportti.fi/fi->

[FI/lastensuojelukasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/erotilanne/selvitystuomioistuimelle/](http://www.sosiaaliportti.fi/fi-fi/lastensuojelukasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/erotilanne/selvitystuomioistuimelle/).

LIITTEET

LIITE 1 Haastattelukysymykset käräjätuomari Kaisa Helevä-Vuoti

LIITE 2 Haastattelukysymykset asiantuntija-avustaja x

LIITE 3 Sovitteluesite

1. Kuinka pitkään olette työskennelleet riita-asioiden parissa (huoltoriita-asiat)?
2. Oletteko työskennelleet asiantuntija-avusteisen sovittelun parissa vuoden 2011 alusta lähtien?
3. Millä tavoin asiantuntija-avusteinen sovittelu eroaa yleisestä tuomioistuinsovittelusta?
4. Mitä käsittelyvaiheita lapsiasioiden oikeudenkäynnissä on ja miten ne eroavat sovittelun vaiheista?
5. Millainen on sovittelun kulku käytännössä?
6. Millainen koulutus järjestettiin ennen sovittelun kokeilujakson aloittamista?
7. Mitä riitoja/asioita asiantuntija-avusteisessa sovittelussa yleisimmin sovittelaa (elatus/huolto/tapaamisoikeus/jotain muuta)?
8. Sovitteluesitteen toimittaminen vanhemmille
Milloin se lähetetään ja miten siihen ovat vanhemmat suhtautuneet, onko esite ymmärretty?
9. Millainen vaikutus sovittelulla on ollut käsittelyaikojen pituuteen
10. Millaiset tulevaisuuden näkymät ajattelet asiantuntija-avusteisella sovittelulla olevan?
11. Millaiset ovat kokemuksenne asiantuntija-avusteisesta tuomioistuinsovittelusta?
12. Mitkä ovat käsityksenne sovittelun tuloksellisuudesta?
13. Miten olette kokeneet tehtävän sovittelijana?
14. Mitä kehittämisen tarpeita olette mahdollisesti huomanneet asiantuntija-avusteiseen sovittelumenettelyyn?

1. Mikä on Teidän koulutustaustanne?
2. Kuinka pitkään olette työskennelleet sovitteluissa asiantuntija-avustajana?
3. Millainen on asiantuntija-avusteisen sovittelun kulku käytännössä?
4. Millainen työnjako asiantuntija-avustajalla ja tuomarilla sovittelussa on ja miten se on mielestänne toiminut?
5. Millainen koulutus järjestettiin ennen asiantuntija-avusteisen sovittelun kokeilujakson aloittamista?
6. Millaiset käsittelyajat asiantuntija-avusteisella sovittelulla näkemyksenne mukaan on? Kuinka nopealla aikataululla sovitteluistuntojen sopiminen on käytännössä onnistunut?
7. Mitä riitoja/asioita kokemuksenne mukaan asiantuntija-avusteisessa sovittelussa yleisimmin sovitellaan (esim. elatus/huolto/tapaamisoikeus/jotain muuta)?
8. Mikä on käsityksenne sovittelun tuloksellisuudesta?
9. Miten olette kokeneet tehtävän asiantuntija-avustajana?
10. Mitä kehittämisen tarpeita olette mahdollisesti huomanneet asiantuntija-avusteiseen sovittelumenettelyyn?
11. Millaiset tulevaisuuden näkymät ajattelette asiantuntija-avusteisella sovittelulla olevan?

Lapsen etu esille elämän suurissa käänteissä

Lasta koskevan riidan
voi ratkaista monella tavalla.
Tuomioistuinsovittelu on vaihtoehto,
joka ottaa huomioon lapsen ja
vanhempien todelliset tarpeet.

Sovinto on kaikkien etu

OULUN
KÄRÄJÄOIKEUS

Lisätietoa tuomioistuinsovittelusta

Oulun käräjäoikeus

Rata-aukio 2, PL 141, 90101 Oulu

Puhelin 029 564 9500

www.oikeus.fi/33883.htm

STUDIO ILPO OYJÄRVEN OY

Elämän palaset paikoilleen

Lapsiasioiden
tuomioistuinsovittelu
oikeudenkäynnin vaihtoehtona

www.oikeus.fi/33883.htm

Sopii hyvin lapsia koskeviin riitoihin

Lapsen etu näkyväksi

Lapsiasioiden sovittelussa voidaan sovittella lapsen huoltoa, asumista, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevia asioita. Sovittelussa huomio kiinnitetään lapsen tilanteeseen ja vanhempien yhteistoimintaan. Sovitteluun osallistuvan asiantuntijan tehtävänä on tuoda esille erityisesti lapsen näkökulma. Tavoitteena on löytää lapsen edun mukainen ratkaisu, joka toimii lapsen ja vanhempien arjessa.

Tuomari toimii sovittelijana
Lapsen kasvun ja kehityksen
asiantuntija osallistuu sovitteluun

Mitä sovittelu maksaa?

Vanhemmat vastaavat vain omista kustannuksistaan. Syntyvät kulut ovat siten ennakoitavissa ja pysyvät hallinnassa. Käräjäoikeus perii sovittelusta käsittelymaksun (syksyllä 2012 maksu on 113 euroa). Sovittelussa voi käyttää lakimiesavustajaa. Avustajien käytöstä kertyvistä kustannuksista vanhemmat vastaavat vain omalta osaltaan. Sovitteluun voidaan myöntää myös julkista oikeusapua, mikäli oikeusavun edellytykset täyttyvät.

Katse tulevaisuuteen

Mikä tuomioistuinsovittelu?

Oikeudenkäynti ei useinkaan ole sopivin keino ratkoa lapsia koskevia riitoja. Joustavampi ja nopeampi tapa on pyytää käräjäoikeudelta riidan sovittelua. Sovittelijana toimii lapsiasioiden erikoistunut käräjätuomari, jota avustaa lapsen kasvun ja kehityksen asiantuntija. Asiantuntija on psykologi tai sosiaalityöntekijä. Tuomari ja asiantuntija neuvottelevat vanhempien kanssa ja auttavat vanhempia löytämään sopuratkaisun. Sovitteluun osallistuminen on vapaaehtoista. Sovittelusta on hyvät kokemukset: useimmiten löytyy ratkaisu, joka on lapsen kannalta hyvä ja johon molemmat vanhemmat voivat sitoutua.

RIITA

OIKEUDEN- KÄYNTI

- hidas
- kärsiä vastakkainasettelua
- käräjäoikeuden jälkeen riita usein jatkuu hovioikeudessa

Oikeudenkäynnissä olevan asian voi siirtää sovitteluun.

TUOMIOISTUIN- SOVITTELU

- nopea
- parantaa vanhempien yhteistoimintaa
- asiantuntija tuomarisovittelijan apuna
- sovinto yleensä päättää riidan

Jos sopua ei synny, asiaa voi jatkaa oikeudenkäynnissä.

Joustava ja vapaamuotoinen

Haluan sovittella, miten menetellä?

Sovittelupyyntö esitetään käräjäoikeudelle. Pyyntö kannattaa tehdä mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jolloin lapsen asioista päästään neuvottelemaan ennen tilanteen kärjistyksiä. Pyyntö tehdään vapaamuotoisella kirjallisella hakemuksella. Siinä kuvataan lyhyesti lapsen tilanne ja vanhempien näkemykset. Jos asia on jo edennyt käräjäoikeuden käsiteltäväksi, sovittelupyyntö voi olla vapaamuotoisempi.

Menettely huomioi
lapsen ja vanhempien tarpeet

Entä jos sovintoa ei synny?

Usein sovittelu johtaa käräjäoikeuden vahvistamaan sovintoon, joka on vanhempia sitova. Aina ei kuitenkaan voi onnistua. Tuomari tai jompiumpi vanhemista voi lopettaa sovittelun, jos siihen ei näytä olevan edellytyksiä. Sen jälkeen asian käsittelyä voidaan jatkaa oikeudenkäynnissä.

Sovitteluistunto järjestetään
nopeimmillaan muutamassa viikossa